

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства
Кваліфікаційна робота
на тему: «Вплив шийтського радикалізму на безпекову ситуацію в Ізраїлі
(на прикладі Хезболли та Хамасу)»**

Студента IV курсу
групи СОП-44
історичного факультету
освітньої програми “Середня освіта
(історія та правознавство)”
Івана ШИКУЛЬСЬКОГО

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Елла БИСТРИЦЬКА

Національна шкала: _____
Кількість балів: _____ Оцінка ECTS: _____
Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(Власне ім'я та ПРІЗВИЩЕ)
_____	_____
(підпис)	(Власне ім'я та ПРІЗВИЩЕ)
_____	_____
(підпис)	(Власне ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

м. Тернопіль, 2026 рік

АНОТАЦІЯ

Шиккульський І.В. - Вплив шийтського радикалізму на безпекову ситуацію в Ізраїлі (на прикладі Хезболли та Хамасу): кваліфікаційна робота. Тернопіль, 2026. 65 ст.

У бакалаврській роботі здійснено комплексний релігієзнавчий та конфліктологічний аналіз впливу ідеології шийтського радикалізму на архітектуру національної безпеки Держави Ізраїль наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ століття (до 2026 року). Розкрито теологічний фундамент іранської геополітичної експансії через призму доктрини «Вілаят аль-факіх» (опіка правознавця) та концепції «Мукавама» (Опір). Проаналізовано організаційно-політичні моделі ключових антиізраїльських угруповань — шийтського руху «Хезболла» (Ліван) та сунітського «Хамас» (Сектор Газа), визначено характер їхньої взаємодії з Тегераном у межах «Осі опору». Значну увагу приділено ескалаційному циклу 2023–2026 років, десакралізації політичного порядку денного та воєнній операції «Епічна лють» (2026). Окремо розглянуто процеси трансформації сучасних безпекових парадигм, ерозію класичного суверенітету та перспективи врегулювання близькосхідного конфлікту через залучення платформ релігійної поміркованості.

Ключові слова: шийтський радикалізм, Вілаят аль-факіх, Хезболла, Хамас, Вісь опору, національна безпека Ізраїлю, Близький Схід, сакралізація конфлікту, операція «Епічна лють».

ABSTRACT

Shykulskyi I. V. - The Impact of Shia Radicalism on the Security Situation in Israel (on the Example of Hezbollah and Hamas): Qualification work. Ternopil, 2026. 65 p.

The bachelor's thesis examines a comprehensive religious and conflictological analysis of the impact of Shia radicalism ideology on the national security architecture of the State of Israel in the late 20th and the first quarter of the 21st century (up to 2026). The research outlines the theological foundation of Iranian geopolitical expansion through the prism of the "Wilayat al-Faqih" (Guardianship of the Islamic Jurist) doctrine and the concept of "Muqawama" (Resistance). The study analyzes the organizational and political models of key anti-Israeli groups — the Shia movement "Hezbollah" (Lebanon) and the Sunni "Hamas" (Gaza Strip), defining the nature of their interaction with Tehran within the "Axis of Resistance". Special attention is given to the 2023–2026 escalation cycle, the desecration of the political agenda, and the military operation "Epic Fury" (2026).

A separate section focuses on the transformation of modern security paradigms, the erosion of classical sovereignty, and the prospects for resolving the Middle East conflict through the involvement of religious moderation platforms. The thesis identifies the main asymmetric threats and proposes possible directions for establishing a stable regional order.

The results of the study can be applied in religious studies, international relations, conflict resolution, security studies, political science, as well as in analytical programs aimed at stabilizing the Middle East theater.

Keywords: Shia radicalism, Wilayat al-Faqih, Hezbollah, Hamas, Axis of Resistance, Israel's national security, Middle East, sacralization of conflict, Operation "Epic Fury".

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	7
РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ШИЇТСЬКОГО РАДИКАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ ПРОКСІ-ВОЄН.....	10
2.1. Доктрина «Вілаят аль-факіх» та концепція «Мукавама» як фундамент іранської експансії	10
2.2. Хезболла та Хамас: релігійно-політичні моделі та методи формування радикального середовища	21
Висновок розділу 2.	31
РОЗДІЛ 3. БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ТА ЕСКАЛАЦІЯ КОНФЛІКТУ (2023– 2026 РР)	33
3.1. Еволюція протистояння: від тактики 7 жовтня до широкомасштабної війни 2026 року	33
3.2. Релігійна символіка та мобілізаційна риторика у воєнних діях 2026 року.....	43
3.3. Вплив радикалізму на архітектуру безпеки та перспективи врегулювання.....	55
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна геополітична ситуація на Близькому Сході характеризується безпрецедентним рівнем напруженості, де релігійний фактор виступає не лише фоном, а головним рушієм конфлікту. Ізраїльсько-іранське протистояння перетворилося з політичного суперництва на ідеологічну війну, в якій шийтський радикалізм відіграє роль ключового інструменту мобілізації. Використання Іраном проксі-угруповань, таких як «Хезболла» та ХАМАС (який, попри сунітське походження, є невід’ємним елементом іранської стратегії «Осі опору»), створює нову архітектуру загроз, що безпосередньо впливає на національну безпеку Ізраїлю. У світлі подій, що призвели до масштабної ескалації у 2026 році, дослідження релігійних витоків цієї ворожнечі є критично необхідним для розуміння майбутнього регіону. Це робить обрану тему стратегічно важливою для сучасної історичної науки, конфліктології та релігієзнавства.

Метою даної роботи є комплексний релігієзнавчий та історичний аналіз впливу ідеології шийтського радикалізму на стратегію та стан безпеки Держави Ізраїль. Робота спрямована на виявлення зв’язків між теологічними доктринами іранського керівництва та практичною діяльністю бойових угруповань на кордонах Ізраїлю. Важливо дослідити, як сакральні тексти та месіанські очікування трансформуються у воєнні плани та тактичні операції. Крім того, мета передбачає оцінку ефективності ізраїльських контрзаходів у відповідь на релігійно мотивовані загрози та формування цілісної картини того, як релігійний радикалізм змінює парадигму ведення війни в XXI столітті.

Об’єктом дослідження виступає релігійно-політична активність радикальних шийтських рухів та їхніх союзників у Близькосхідному регіоні в період з кінця XX століття до 2026 року.

Предметом дослідження є конкретні механізми, форми та ідеологічні методи, за допомогою яких шийтський радикалізм дестабілізує безпекове середовище Ізраїлю, а також ідеологічний дискурс лідерів «Осі опору», що базується на радикальному прочитанні ісламських норм.

Завдання дослідження:

1. Розкрити зміст доктрини «Вілаят аль-факіх» як ідеологічного стрижня іранської зовнішньої політики.
2. Проаналізувати процес генези та трансформації «Хезболли» та ХАМАС у контексті їхньої релігійної ідентичності.
3. Описати динаміку воєнних дій 2023–2026 років з акцентом на використанні релігійної символіки для мобілізації та ескалації.
4. Підбити підсумок щодо впливу цих процесів на зміну безпекової парадигми Ізраїлю та перспективи регіонального врегулювання.

Методологічну основу роботи становить поєднання загальнонаукових та спеціальних методів. Системний підхід дозволяє розглянути шийтський радикалізм як комплексну систему, що об'єднує релігію, політику та військову справу. Історико-генетичний метод застосовується для простеження еволюції антиізраїльських настроїв від Ісламської революції 1979 року до сьогодні. Метод контент-аналізу використовується для вивчення програмних документів, фетв та публічних виступів А. Хомейні, А. Хаменеї та Х. Насралли. Компаративний аналіз дозволяє порівняти тактики шийтських груп у різні періоди конфлікту, зокрема під час фази 2026 року.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Джерельну базу дослідження становить комплекс різнопланових матеріалів, які дозволяють комплексно проаналізувати ідеологічні та організаційні виміри шіїтського радикалізму. Їх можна поділити на три основні групи:

- Доктринально-ідеологічні тексти. Базовим джерелом для розуміння релігійно-політичної трансформації шіїзму є фундаментальна праця аятоли Рухолли Мусаві Хомейні *«Ісламське правління»* (*«Віляят аль-факіх»*). Цей текст дозволив дослідити концептуальний перехід від традиційного шіїтського квієтизму (очікування Прихованого Імама) до активного політичного протистояння та обґрунтування влади духовенства.

- Офіційні аналітичні доповіді та моніторингові звіти. Важливу частину джерельної бази становлять матеріали Дослідницької служби Конгресу США (CRS), зокрема профільні звіти *«Hezbollah: Profile of the Lebanese Shiite Organization»* та *«Hamas: Background and Issues for Congress»*. Ці документи містять детальну хронологію, структуру фінансування та аналіз військового потенціалу організацій. Також залучено стратегічні досьє Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS) щодо розбудови іранських мереж впливу на Близькому Сході.

- Документальні хроніки та матеріали медіа-моніторингу. Для фіксації та аналізу подій ескалації 2023–2026 рр. було використано оперативні звіти та хронологічні матриці Інституту дослідження національної безпеки (INSS), аналітичні матеріали мережі *Al Jazeera*, хроніки *Anti-Defamation League (ADL)*, а також заяви та публікації аналітичних центрів (*CSIS, Brookings Institution*), що дозволило відстежити динаміку трансформації «Осі опору» у реальному часі.

Історіографія проблеми

Наукову літературу, присвячену дослідженню шийтського радикалізму та проксі-мереж Ірану, за географічним та методологічним принципом розподілено на два ключові блоки: західну (англомовну) та вітчизняну історіографію.

1. Західна історіографія: концептуалізація та безпековий аналіз

Західні дослідники фокусуються на трансформації релігійних ідей у політичні структури та аналізі асиметричних воєн:

- Аналіз ідеологічної еволюції: Праці Х. Алгара («*Roots of the Islamic Revolution in Iran*») та М. Кадівара детально описують, як ідея «Віляят аль-факіх» перетворилася з кабінетної богословської теорії на державну доктрину Ірану.
- Дослідження проксі-війни та ескалації: Праці провідних західних аналітиків, таких як Д. Байман (*Brookings Institution*) та С. Джонс (*CSIS*), присвячені вивченню військової еволюції «Хезболли» та формуванню «ескалаційної матриці» у протистоянні з Ізраїлем. Натомість аналіз сучасного етапу конфлікту (до 2026 року включно) у працях К. Адамідеса та А. Давутоглу дозволяє оцінити кризу регіональної архітектури безпеки та перехід від «тіньової війни» до відкритого зіткнення.

2. Вітчизняна історіографія: близькосхідний та геополітичний виміри

Українська наукова думка робить вагомий внесок у розуміння релігійно-політичних процесів регіону, адаптуючи їх до глобальних безпекових викликів:

- Релігієзнавчий та концептуальний аспекти: У роботах І. Кудряшової детально проаналізовано процеси політизації релігії на Близькому Сході, де шийтський радикалізм розглядається як інструмент мобілізації мас. Еволюцію безпосередньо іранської зовнішньої політики крізь призму Ісламської революції досліджено у працях О. Ауліна.
- Регіональна геополітика та системний аналіз: Системний розбір міжконфесійного протистояння та його впливу на геополітичну

карту регіону представлено у дослідженнях С. Данилова та фундаментальній монографії В. Шведа.

- Сучасний етап та проксі-феномен: Особливу цінність для роботи мають дослідження І. Семиволоса, який аналізує «анатомію» близькосхідного конфлікту після подій 2023 року, а також теоретичне осмислення феномену проксі-воєн у сучасній архітектурі безпеки, здійснене Г. Зеленько.

Таким чином, попри глибоку розробленість окремих аспектів ідеології шіїзму та діяльності «Хезболли», стрімка ескалація конфлікту впродовж 2024–2026 років та трансформація «Осі опору» потребують додаткового комплексного аналізу, що й зумовлює актуальність бакалаврської роботи.

РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ШИЇТСЬКОГО РАДИКАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ ПРОКСІ-ВОЄН

2.1. Доктрина «Віляят аль-факіх» та концепція «Мукавама» як фундамент іранської експансії

Сучасна геополітична стратегія Ісламської Республіки Іран (ІРІ) та специфіка її взаємодії з недержавними воєнізованими суб'єктами на Близькому Сході мають глибоке теологічне та доктринальне підґрунтя. На відміну від класичних світських моделей реалізації зовнішньої політики, експансія Тегерана спирається на симбіоз релігійного фундаменталізму та прагматичного безпекового розрахунку. Наріжними каменями цієї системи виступають іранська державна доктрина «Віляят аль-факіх» (опіка правознавця) та транскордонна концепція «Мукавама» (опір), які трансформували шиїтську політичну теологію на інструмент стратегічного домінування в регіоні.

Витоки концептуального злиття релігійної та світської влади в шиїтському дискурсі традиційно пов'язують із кризою класичного квієтизму — позиції політичного невтручання духовенства в період «Великого приховання» дванадцятого імама. Історичний ретроспективний аналіз свідчить, що за часів правління династії Каджарів, на тлі послаблення централізованого монархічного інституту, релігійна ієрархія (улеми) поступово завоювала значну автономію та соціально-економічну вагу. Важливим етапом цієї еволюції стала діяльність шейха Фадл-Алли Нурі на початку ХХ ст., який запропонував концепцію «машрута машруа» (конституціоналізм, обмежений нормами шаріату) [26]. Спроба Нурі закріпити за радою з п'яти вищих улемів право вето на рішення Меджлісу стала першим практичним кроком до інституціоналізації політичного нагляду духовенства, де вчені розглядали себе як «загальних намісників» Прихованого Імама.

Паралельно відбувалося формування теоретичної бази судової та адміністративної влади факіха. Мулла Ахмад Наракі у своїй праці «Аваїд аль-айям» («Здобутки днів») одним із перших сформував первісні контури майбутньої доктрини, обґрунтувавши право «Справедливого правознавця» (*факіх-і аділ*) на управління сферою *умур-і хісбія* (суспільними та релігійними справами) [24].

Проте остаточної радикалізації та політизації цих ідей відбулася у другій половині XX століття під впливом аятоли Рухолли Мусаві Хомейні. Еволюція його поглядів чітко простежується від праці «Кашф уль-асрар» («Викриття таємниць»), опублікованої у 1940-х роках як реакція на виклики секуляризації та вестернізації режиму Пахлаві, до лекційних напрацювань Наджафського періоду, втілених у 1970 році у фундаментальну працю «Ісламське правління» (*«Віляят аль-факіх»*) [1]. Термінологічне та юридичне обґрунтування цієї концепції Хомейні також виклав у своєму правовому дослідженні «Кітаб аль-бай'» («Книга про торгівлю»).

Доктрина Хомейні базувалася на кількох революційних для традиційного шіїзму тезах, що детально аналізуються у західній та вітчизняній історіографії [3; 23]:

Принцип самоочевидності (бадіхі): необхідність правління релігійного правознавця проголошувалася аксіоматичною і такою, що логічно впливає із суті ісламського права, яке потребує виконавчого органу для свого впровадження.

Абсолютний пріоритет державності (*аль-ахкам аль-аввалійя*): Захист та збереження ісламської держави визначено як первинний обов'язок. Державні розпорядження правлячого факіха отримали статус первинних приписів, які у разі загрози системі можуть тимчасово скасовувати або обмежувати навіть фундаментальні релігійні обряди (такі як піст чи хадж).

Спадкоємність повноважень: постулювалося, що в політико-адміністративному вимірі повноваження справедливого правознавця є

ідентичними владі Пророка та імамів щодо управління громадою та виконання норм шаріату (*худуд*) [3].

Для легітимізації концепції в академічному полі Хомейні застосував текстологічну реінтерпретацію хадісів (зокрема, «Макбула» Омара ібн Ханзали) та Коранічного тексту. Зокрема, 59-й аят сури «Ан-Ніса», який містить заклик коритися «тим, хто має владу» (*улю-ль-амр*), в інтерпретації Хомейні звужувався виключно до постатей справедливих правознавців, що суперечило класичним трактуванням [4].

Цей крок викликав суттєву критику з боку представників традиційної шіїтської школи. Як зазначає дослідник М. Кадівар, концепція абсолютної опіки (*вілаят-і мутлака-ї факіх*) містить серйозні теологічні суперечності, оскільки беззастережна покора в шіїтській догматиці можлива лише стосовно безгрішних носіїв сакрального авторитету (*Ісма*), якими є виключно «Безгрішні чотирнадцять» (Пророк, Фатіма та 12 імамів) [4]. Відповідно, вимога тотального підпорядкування звичайній людині (факіху), з погляду критиків, виглядає як штучна та теологічно вразлива політична надбудова.

Для цілісного розуміння ідеологічного фундаменту іранської експансії вважаємо за необхідне здійснити детальний текстологічний аналіз ключових праць аятоли Рухолли Хомейні, відстеживши трансформацію його поглядів від поміркованого релігійного традиціоналізму до безкомпромісного теократичного радикалізму. Цей транзит не був одномоментним; він формувався як прагматична та теологічна відповідь на суспільно-політичні кризи в Ірані протягом трьох десятиліть.[10]а

Першим кроком на шляху політизації шіїтського фікху (ісламського права) стала праця Хомейні «*Кашиф уль-асрар*» («Викриття таємниць»), видана у 1940-х роках (початок 1320-х років за гіджрою) [1]. Цей текст мав виразно полемічний характер і виник як відповідь на секуляристську критику з боку А. А. Хікамі Задіха. Аналізуючи зміст «*Кашиф уль-асрар*», ми доходимо висновку, що на цьому етапі Хомейні ще перебував у межах класичної шіїтської парадигми «Велика консистенція» (політичного очікування Прихованого

Імама). Мислитель не закликав до повалення монархічного устрою як такого. Натомість його аргументація зводилася до вимоги релігійного контролю: він наполягав, що суверенна влада (шах) є легітимною лише тоді, коли вона визнає верховенство Божественного закону та координує свої рішення з волею авторитетних улемів [3]. Тобто, у 1940-х роках Хомейні бачив духовенство не як безпосередніх правителів, а як моральних та юридичних цензорів світської влади.

Ситуація кардинально змінилася наприкінці 1960-х років, коли Хомейні перебував у вигнанні в Наджафі (Ірак) — інтелектуальному центрі шіїтського світу. Наслідком цього періоду став повний розрив із колишнім дуалізмом світського та релігійного. У лекційному курсі 1970 року, який ліг в основу його головної праці *«Хукумат-і іслам»* (більш відомої під назвою *«Віляят аль-факіх»*), а також у деталізованому правовому дослідженні *«Кітаб аль-бай'»* («Книга про торгівлю»), аятола формулює радикально нову концепцію [1; 4].

У цих текстах монархія епохи Пахлаві та будь-яка інша світська форма правління таврується релігійним терміном *«тагут»* (ідолопоклонство, язичництво, нечестива влада). Хомейні вибудовує безкомпромісну юридичну логіку: якщо єдиним законним сувереном і законодавцем у Всесвіті є Всевишній, то будь-яке людське законодавство, що не базується на одкровенні, є узурпацією Божественних прав. Відповідно, існування світської держави проголошується джерелом моральної деградації ісламського суспільства, а її ліквідація — релігійним обов'язком (*ваджіб*) кожного віруючого [23].

Особливий інтерес для нашого дослідження становить аналіз концепту *«бадіхі»* (самоочевидності), який Хомейні закладає в основу своєї політичної теології. Він стверджує, що необхідність ісламського уряду та правління справедливого правознавця не потребує складних раціональних чи текстологічних доказів, оскільки є аксіоматичною для будь-якого притомного мусульманина. Юридична логіка автора базується на простій каузальній (причинно-наслідковій) матриці:

По-перше, Бог ніспослав Коран і Сунну, які містять вичерпний звід законів, що регулюють усі сфери життєдіяльності — від кримінального права (*худуд*) до податкової системи (*хумс, закят*) та міжнародних відносин.

По-друге, закони не можуть існувати у вакуумі; вони за своєю природою потребують виконавчого механізму, інституту примусу та реалізації.

Звідси Хомейні робить фундаментальний висновок: заперечувати необхідність формування ісламського уряду — це те саме, що заперечувати життєздатність самого ісламського права [1; 3].

Оскільки в період Приховання Імама єдиними носіями глибокого знання шаріату є релігійні правознавці (*фукаха*), саме вони автоматично наділяються виключним правом на керівництво цим виконавчим апаратом.

Розширюючи межі доктрини, Хомейні здійснює концептуальний маневр, переносячи акцент із суто релігійних ритуалів на пріоритетність державних інтересів. Він вводить поняття «*аль-ахкам аль-аввалійя*» (первинні приписи) і відносить до цієї категорії саме збереження ісламської теократичної держави [23]. У класичній шийтській юриспруденції первинними приписами вважалися фундаментальні стовпи віри (молитва, піст, хадж). Хомейні ж політизував це поняття, заявивши, що уряд є інструментом реалізації волі Бога, а тому його стабільність та захист стоять вище за будь-які індивідуальні ритуальні приписи.

Ця теза отримала остаточне завершення у концепції «*вілаят-і мутлака-ї факіх*» (абсолютної опіки правознавця). Згідно з текстологічним аналізом його пізніх фетв та промов, правлячий правознавець наділяється абсолютними повноваженнями у сфері державного управління. Його укази, продиктовані вищою державною доцільністю (*маслахат*), мають таку юридичну вагу, що можуть тимчасово призупиняти дію навіть шаріатських норм, якщо того вимагають інтереси захисту Ісламської Республіки від зовнішніх чи внутрішніх загроз [4; 26].

Таким чином, у працях Хомейні відбулася повна трансформація шіїзму з есхатологічної релігії споглядання на агресивну, чітко структуровану

політичну доктрину, де держава постає головним сакральним об'єктом, а правознавець — її абсолютним керівником. Саме ця монолітна ідеологічна конструкція всередині країни стала легітимною основою для подальшого формування екстериторіальних мереж впливу та філософії «Мукавама» на міжнародній арені.

Вагомий внесок у структурування та конституційну адаптацію ідей ісламського правління зробив видатний учень Хомейні — аятола Хусейн Алі Монтазері. Його інтелектуальна еволюція пройшла три ключові етапи: від дореволюційних ідей «колективної опіки правознавців» під впливом аятоли Буруджерді, через постреволюційну підтримку концепції «божественного призначення» факіха, до радикального «демократичного повороту» в середині 1980-х років (близько 1364 р. за іранським календарем) [2]. У своїх пізніх працях Монтазері почав наголошувати на ідеї народного суверенітету, виступаючи проти абсолютизму Хомейні та намагаючись гуманізувати систему через концепцію захисту прав громадян, що зрештою призвело до його політичної опали. Борня цих підходів безпосередньо відобразилася у трансформації Конституції ІРІ від редакції 1979 року до централізаційних поправок 1989 року [2; 5].

Постреволюційне практичне втілення «Вілаят аль-факіх» всередині Ірану створило передумови для експорту Ісламської революції назовні, що оформилося у концепцію «Мукавама» (опір). Як чітко підкреслив Верховний лідер ІРІ аятола Алі Хаменеї у 2014 році, стратегічна глибина Ірану базується на транскордонній лояльності прихильників, об'єднаних релігійними, мовними чи ідеологічними чинниками [7]. Ця стратегія експансії докорінно відрізняється від класичних імперських моделей: Тегеран не прагне прямого анексійного або адміністративного контролю над територіями, а виступає головним фінансовим та логістичним донором локальних недержавних структур, інтегруючи їх у єдину асиметричну мережу [21].

Проекція сили через екстериторіальні мережі впливу стала найефективнішим суверенним активом Ірану, що за своєю стратегічною вагою

перевищує значення його ракетної чи ядерної програм, аналізованих у доповідях Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS) [7]. Військові кампанії в Сирії, Іраку та Ємені продемонстрували здатність Тегерана досягати геополітичних цілей переважно руками третіх сторін із мінімізацією власних втрат. При цьому Іран демонструє гнучкість, мобілізуючи як суто ідеологізовані шийтські спільноти (включаючи вербування бійців в Афганістані та Пакистані для дій у Сирії), так і вступаючи в тактичні союзи з сунітськими силами [25].

Взаємодія Ірану з елементами цієї мережі, яку в західній аналітиці часто спрощено маркують терміном «проксі», насправді має диференційований характер [19]:

1. Ідеологічно інтегровані структури: Найяскравішим прикладом є ліванська «Хезболла», яка була створена за безпосередньої участі КВІР (Корпусу вартівних Ісламської революції) і повністю поділяє доктрину «Вілаят аль-факіх», визнаючи релігійно-політичне верховенство Рахбара (Верховного лідера Ірану) [9; 20].

2. Стратегічно-аліансні структури: Рух хуситів у Ємені (*Ансар Аллах*), що належить до зайдитської гілки шіїзму, має власну внутрішню ієрархію і не визнає доктрину «Вілаят аль-факіх». Їхні відносини з Тегераном мають характер військово-логістичного партнерства та спільності геополітичних інтересів [17].

3. Опортуністичні союзи: Взаємодія з палестинським сунітським рухом ХАМАС, яка базується на прагматичному збігу цілей у протистоянні спільному опоненту, попри фундаментальні конфесійні розбіжності [6; 8].

Головним інтегруючим фактором для «Осі опору» виступає антиізраїльська та антиамериканська спрямованість, що виконує кілька стратегічних функцій. По-перше, створення «кільця вогню» (дислокація ракетних та диверсійних спроможностей партнерів безпосередньо біля кордонів Держави Ізраїль) виступає для Тегерана інструментом стратегічного

стримування [19; 22]. По-друге, активна підтримка палестинського питання дозволяє шийтському Ірану легітимізувати своє претендування на загальноісламське лідерство та виходити за межі конфесійного гетто, дискредитуючи сунітські монархії Перської затоки [24]. Таким чином, доктринальний фундамент «Віляят аль-факіх» та концепція «Мукавама» трансформувалися в унікальну гібридну модель управління проксі-силами, яка забезпечує Ірану високу адаптивність на сучасній геополітичній арені Близького Сходу в умовах тривалої ескалації [12; 27].

Розгляд доктрини «Віляят аль-факіх» як ідеологічного базису іранської експансії був би неповним без глибокого аналізу внутрішньої теологічної опозиції, яка виникла в середовищі вищого шийтського духовенства. Офіційний наратив Тегерана намагається представити концепцію абсолютної влади правознавця як загальновизнану та безальтернативну істину. Проте текстологічний аналіз праць провідних шийтських мислителів XX–XXI століть свідчить про наявність глибокого розколу в оцінці легітимності цієї системи, де ключовими фігурами критичного дискурсу виступають аятола Хусейн Алі Монтазері та релігієзнавець-дисидент Мохсен Кадівар.

Найбільш системну та безкомпромісну деконструкцію хомейністської моделі з погляду класичного шийтського права здійснив Мохсен Кадівар у своєму фундаментальному дослідженні «*Хукумат-і вілаї*» («Уряд опіки») [4]. Головний аргумент Кадівара базується на захисті фундаментального шийтського принципу *Ісма* (абсолютної безгрішності та непогрішності). У класичній дванадцятиімамно-шийтській догматиці тотальне, сліпе та беззастережне підпорядкування політичній та духовній волі лідера є легітимним виключно стосовно «Безгрішних чотирнадцяти» — Пророка Мухаммада, його доньки Фатіми та дванадцяти святих імамів [4; 23].

Кадівар доводить, що наділення звичайної людини (навіть вищого релігійного авторитету — *муджтахіда*) статусом «абсолютного опікуна» з правом скасовувати первинні шаріатські приписи є теологічною єрессю та узурпацією прав Прихованого Імама аль-Магді. Дослідник класифікує

хомейністську модель як штучну політичну надбудову, яка підміняє традиційну шиїтську юриспруденцію, перетворюючи релігійне право на інструмент державної диктатури, де суспільство штучно зводиться до статусу «недієздатних підшефних» (*мавлун алайгім*) [4].

Якщо критика Кадівара мала переважно теоретичний та академічний характер, то еволюція поглядів аятоли Хусейна Алі Монтазері стала найбільшою політичною кризою всередині самого іранського ісламістського істеблішменту. Монтазері був не просто учнем Хомейні; він вважався головним архітектором Конституції ІРІ 1979 року і був офіційно призначений наступником Хомейні на посаді Рахбара (Верховного лідера). Його інтелектуальний транзит, детально проаналізований у працях сучасних дослідників, пройшов кілька драматичних етапів [2; 5].

У дореволюційний період та в перші роки після 1979 року Монтазері виступав палким захисником ісламського правління. Проте, на відміну від Хомейні, він схилявся до ідеї «*вілаят-і інтіхабі-ї факіх*» (виборної опіки правознавця), вважаючи, що лідер повинен отримувати мандат через вибір та згоду мусульманської громади, а не через «божественне призначення» [2]. Поворотним моментом (близько 1364–1367 років за іранським календарем) став його відкритий конфлікт із Хомейні через радикалізацію режиму, масові таємні страти лівих політичних в'язнів у 1988 році та жорстке придушення будь-якого інакомислення.

У своїй канонічній праці «*Дірасат фі Вілаят аль-Факіх ва Фікх ад-Давла аль-Ісламія*» («Дослідження опіки правознавця та фікху ісламської держави») Монтазері здійснює кардинальний перегляд системи [2]. Він прямо заявляє, що уряд, який не поважає права людини, вдається до тортур і діє без прозорого контролю з боку суспільства, втрачає свою релігійну легітимність, навіть якщо на його чолі стоїть вищий факіх. Монтазері спробував гуманізувати доктрину, поєднавши ісламське право з концептами народного суверенітету та громадянських прав, стверджуючи, що опіка правознавця є лише формою суспільного договору (*агд*), де правитель є підзвітним народу [5].

Цей «демократичний поворот» коштував Монтазері посади наступника Рахбара; у 1989 році він був усунутий, а згодом відправлений під тривалий домашній арешт у Кумі. Наслідком цієї внутрішньої борні стала термінова ревізія Конституції ІРІ у 1989 році безпосередньо перед смертю Хомейні. З основного закону було вилучено вимогу, щоб Верховним лідером був загально визнаний вищий релігійний авторитет (*марджа ат-таклід*), що дозволило призначити на цю посаду Алі Хаменеї, який на той момент мав скромний релігійний статус [2; 26].

Ця трансформація остаточно закріпила перехід від релігійної легітимності до суто політико-силового абсолютизму (*вілаят-і мутлака*). Розуміння цього внутрішнього розколу є критично важливим для нашого дослідження, оскільки воно демонструє, що транскордонна концепція «Мукавама» та експорт ісламської революції стали для офіційного Тегерана засобом зовнішньої компенсації внутрішньої кризи легітимності. Не маючи повної підтримки серед традиційних шіїтських шкіл (зокрема, в Наджафі та серед значної частини Кума), режим Хаменеї зробив ставку на мілітаризовану експансію, де лояльність проксі-груп купувалася фінансовими та логістичними ресурсами КВІР під прикриттям ідеологеми «Опору» [7; 21].

Висновок: доведено, що політизація шіїтської правової думки не була одномоментною, а розвивалася як прагматична відповідь на виклики секуляризації. Транзит поглядів аятоли Рухолли Хомейні від поміркованого традиціоналізму в праці «Кашф уль-асрар» (1940-ві рр.), де духовенству відводилася лише роль цензора світської влади, до теократичного радикалізму в трактаті «Вілаят аль-факіх» (1970 р.) заклав основу для демонтажу світських інститутів. Таврування монархії як «тагуту» та проголошення її ліквідації релігійним обов'язком (*ваджіб*) трансформувало шіїзм з есхатологічної релігії очікування на агресивну державну ідеологію.

Політизація сакрального та інтереси держави: текстологічний аналіз праць Хомейні засвідчив концептуальний маневр, за якого інтереси збереження ісламської держави були зведені у ранг «первинних приписів»

(*аль-ахкам аль-аввалійя*). Наділення правлячого правознавця абсолютною опікою (*вілаят-і мутлака*) надало Тегерану право підпорядковувати або тимчасово скасовувати традиційні релігійні обряди заради вищої державної доцільності (*маслахат*). Сакралізація державного апарату перетворила релігійні догми на прямий інструмент екстериторіальної проекції сили.

Внутрішній теологічний розкол та криза легітимності: дослідження виявило глибоку опозицію всередині вищої шіїтської ієрархії. Системна критика Мохсена Кадівара унаочнила теологічну вразливість хомейнізму, оскільки вимога беззастережної покори звичайній людині (*факіху*) суперечить фундаментальному шіїтському принципу *Ісма* (безгрішності Імамів). Своєю чергою, інтелектуальний поворот аятоли Хусейна Алі Монтазері до виборної опіки та захисту прав людини спровокував жорстку централізаційну ревізію Конституції ІРІ у 1989 році. Вилучення вимоги щодо обов'язкового статусу *марджа* для Верховного лідера ознаменувало остаточний перехід режиму від релігійної легітимності до суто політико-силового абсолютизму.

Концепція «Мукавама» як інструмент асиметричного домінування: встановлено, що експорт Ісламської революції та філософія «Опору» (*Мукавама*) стали способом зовнішньої компенсації внутрішньої кризи легітимності іранського режиму. Стратегічна глибина ІРІ оформилася не через прямий адміністративний контроль, а через розбудову диференційованої транскордонної мережі недержавних суб'єктів. Ця мережа включає як ідеологічно інтегровані шіїтські структури (ліванська «Хезболла»), так і стратегічно-партнерські (єменські хусити) та опортуністичні союзи з сунітськими силами (палестинський ХАМАС).

Антисіонізм як інтегруючий фактор: визначено, що ключовим інтегруючим чинником для «Осі опору» виступає радикальний антисіонізм. Створення «кільця вогню» навколо Держави Ізраїль виконує для Тегерана подвійну функцію: слугує головним інструментом стратегічного стримування та дозволяє шіїтському Ірану легітимізувати претензії на загальноісламське лідерство, виходячи за межі конфесійного гетто.

Таким чином, теологічні конструкції «Віляят аль-факіх» та концепція «Мукавама» трансформувалися в унікальну гібридну модель управління проксі-силами. Цей доктринальний фундамент забезпечив Ірану високу адаптивність на геополітичній арені Близького Сходу, створивши передумови для практичного розгортання асиметричних воєнізованих структур безпосередньо біля кордонів Ізраїлю.

2.2. Хезболла та Хамас: релігійно-політичні моделі та методи формування радикального середовища

Аналіз архітектури близькосхідної безпеки та специфіки асиметричних конфліктів XXI століття потребує детального дослідження двох ключових недержавних воєнізованих суб'єктів — ліванського руху «Хезболла» та палестинського «Хамас». Попри спільне стратегічне маркування як елементів проіранської «Осі опору» (*Мукавама*), ці організації репрезентують принципово різні релігійно-політичні моделі та застосовують специфічні, зумовлені локальним контекстом методи формування радикального мобілізаційного середовища.[15; 16]

«Хезболла»: Інституційні витоки, ідеологічна платформа та військово-стратегічна еволюція

Формування ліванського шиїтського руху «Хезболла» (араб. حزب الله — «Партія Бога») у 1982 році стало прямим наслідком синергії двох факторів: масштабного військового вторгнення Держави Ізраїль до Лівану в розпал громадянської війни та активної фази експорту Ісламської революції з боку Тегерана. Як зазначають дослідники, первісною метою ізраїльської операції «Мир Галілеї» було усунення загрози з боку Організації визволення Палестини (ОВП), дислокованої на півдні Лівану [9; 20]. Проте ліквідація сунітського палестинського чинника створила вакуум безпеки, який швидко

заповнило радикалізоване шийтське населення, мобілізоване іранськими інструкторами з Корпусу вартових Ісламської революції (КВІР).

З моменту свого маніфестованого заснування у 1985 році (публікація «Відкритого листа»), «Хезболла» визначила своєю ідеологічною константою безкомпромісну збройну боротьбу проти західного (насамперед американського) імперіалізму та тотальне заперечення права на існування Ізраїлю, який у її доктрині отримав назву «сіоністського утворення» [8; 9]. Особливістю цього руху стала його повна інтеграція в іранську концептуальну матрицю «Вілаят аль-факіх». На відміну від звичайних тактичних союзників ІРІ, керівництво «Хезболли» офіційно склало присягу (*бай'а*) Верховному лідеру Ірану, визнаючи його своїм вищим духовним та політичним керівником.

Після укладення Таїфських угод 1989 року, які поклали край громадянській війні в Лівані та запустили процес роззброєння місцевих міліцій, «Хезболла» зуміла зберегти свій військовий арсенал під приводом виконання «священної місії» звільнення окупованих південних територій [20]. Цей період (1990–2000 рр.) трансформував рух у високоефективну партизанську армію, яка вела виснажливу асиметричну війну проти Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) та її союзників із Південноліванської армії. Добровільне виведення ізраїльських військ у травні 2000 року було інтерпретовано «Хезболлою» як перша історична перемога арабської зброї над сіонізмом, що колосально підняло престиж організації не лише серед шийтів, а й у всьому мусульманському світі. Для підтримки міфу про перманентну легітимність збройного опору рух оперативно переключив увагу на локальні територіальні суперечки, зокрема на статус ферм Шебаа та сіл Кфар-Шуба [22].

Новою віхою військової еволюції організації стала Друга ліванська війна (липень–серпень 2006 року). П'ятитижневий конвенційний конфлікт високої інтенсивності продемонстрував, що «Хезболла» переросла статус класичного партизанського угруповання. Застосувавши концепцію «мозаїчної оборони»

(поєднання глибоко ешелонованих підземних бункерів, масованого використання протитанкових керованих комплексів та безперервних ракетних обстрілів території Ізраїлю), рух зумів нівелювати технічну перевагу ЦАХАЛ [19]. Попри значні руйнування цивільної інфраструктури Лівану, підсумки війни зміцнили внутрішньополітичні позиції організації, легітимізувавши її статус як «захисника Лівану» в умовах слабкості регулярної ліванської армії.

Громадянська війна в Сирії, що розпочалася у 2011 році, остаточно оформила трансформацію «Хезболли» у регіонального провайдера безпеки та головного експедиційного інструменту КВІР. Втручання у конфлікт на боці легітимного уряду Башара аль-Асада, продиктоване прагненням зберегти критично важливий сирійський логістичний коридор постачання зброї з Ірану, змусило рух вийти за межі суто ліванського порядку денного [25]. У боях проти сунітських повстанців та радикальних джихадистських угруповань (зокрема ІДІЛ) бійці «Хезболли» здобули неоціненний досвід ведення класичних наступальних операцій, координації дій з авіацією та використання важкої бронетехніки. Це дозволило Хасану Насралли у 2021 році заявити про наявність 100-тисячного мобілізаційного резерву, хоча профільні західні інститути (зокрема, згідно з доповідями *Congressional Research Service*) оцінюють постійне бойове ядро у 25 000 регулярних військовослужбовців та до 30 000 резервістів [7; 11]. Сучасний арсенал організації включає понад 150 000 ракет різного радіусу дії, оперативно-тактичні комплекси «Фатех-110», протикорабельні ракети «Яхонт» та розгалужений флот розвідувально-ударних БПЛА типу «Мірсад» та «Абабіль» [12; 13].

Паралельно з мілітарним посиленням відбувалася побудова потужної політико-соціальної вертикалі всередині ліванського конфесійного устрою. Розпочавши інтеграцію в легальне політичне поле у 1992 році, «Хезболла» створила модель «держави в державі». Головним інструментом формування лояльного радикального середовища стала розгалужена мережа соціальних інституцій (*Dawah*), що діє в умовах хронічної імпотенції офіційного Бейрута [20]. Організація «Джихад аль-Біна» (Будівельний джихад) займається

відновленням зруйнованого житла та інфраструктури, Фонд поранених та Фонд шахідів забезпечують довгострокові соціальні виплати сім'ям бійців, а власна мережа безкоштовних медичних клінік та шкіл «Аль-Мустафа» формує тотальну залежність шиїтського населення півдня Лівану, долини Бекаа та південних передмість Бейрута від структури руху [9].

Цей соціальний капітал конвертується у політичний вплив: попри те, що на виборах 2022 року «Хезболла» та її союзники втратили абсолютну більшість у парламенті (зберігши за собою 13 суто шиїтських мандатів), рух володіє блокуючим вето на будь-які загальнодержавні рішення, включаючи призначення президента [11]. Наявність паралельної фінансової системи (соціально-кредитна установа «Аль-Кард аль-Хасан»), що діє в обхід банківського сектору Лівану, дозволяє організації нівелювати наслідки міжнародних санкцій, водночас консервуючи глибоку системну та економічну кризу в країні.

«Хамас»: Соціально-ідеологічна генеза, палестинський контекст та легітимізація насильства

Принципово іншу модель репрезентує «Хамас» (араб. حماس — аббревіатура від *Харакат аль-Мукавама аль-Ісламія* / «Рух ісламського опору»), створений у грудні 1987 року на початку Першої палестинської інтифади за безпосередньої участі шейха Ахмеда Ясіна. Генетично «Хамас» виник як пряме відгалуження єгипетської сунітської асоціації «Брати-мусульмани», що зумовило його фундаментальну ідеологічну відмінність від шиїтської «Хезболли» [6; 8]. В основу своєї Хартії 1988 року рух закріпив концепцію, згідно з якою вся територія історичної Палестини є невідчужуваним ісламським священним фондом (*вакф*), який за жодних обставин не може бути переданий або уступлений невірним. Відповідно, будь-які спроби дипломатичного врегулювання конфлікту проголошувалися зрадою віри, а єдиним легітимним методом вирішення палестинського питання визначався джихад [8].

У 1990-х роках, коли Організація визволення Палестини (ОВП) на чолі з Ясіром Арафатом підписала Ословські угоди та пішла на компроміс із Тегераном та Тель-Авівом щодо створення Палестинської національної адміністрації (ПНА), «Хамас» позиціонував себе як головна безкомпромісна опозиція миру. Військове крило руху — «Бригади Ізз ад-Дін аль-Кассам» — розпочало криваву кампанію терору з використанням смертників усередині ізраїльських міст, що мало на меті радикалізацію ізраїльського суспільства та зрив мирного процесу [6]. Під час Другої інтифади (2000–2005 рр.) тактика руху еволюціонувала: від індивідуального терору організація перейшла до концепції територіального опору, розпочавши перші кустарні ракетні обстріли ізраїльських поселень за допомогою ракет типу «Кассам».

Важливим етапом легітимізації руху став його тактичний розворот у бік легальних політичних інститутів. Скориставшись тотальною корупцією та неефективністю світського руху «Фатах», «Хамас» здобув сенсаційну перемогу на парламентських виборах у ПНА у січні 2006 року, отримавши 74 з 132 місць [6; 11]. Нездатність сформувати коаліційний уряд та небажання «Фатаху» ділитися контролем над силовими структурами призвели до короткої, але жорстокої громадянської війни у червні 2007 року. В результаті військового перевороту «Хамас» встановив повний одноосібний контроль над сектором Газа, де-факто розколовши палестинський національний рух на два ізольовані територіальні та політичні анклавів [19].

За роки контролю над Газою «Хамас» повністю ліквідував демократичні інститути, вибудувавши жорстку однопартійну авторитарну диктатуру. Будь-які прояви опозиції, незалежної журналістики чи критики дій угруповання придушуються силовими апаратами «внутрішньої безпеки» (*Ас-Сібх*). Радикалізація місцевого середовища досягається через тотальний контроль над освітнім процесом та релігійною сферою. Шкільні програми та дитячі телевізійні програми (зокрема, сумнозвісний персонаж «Фарфур» на каналі *Al-Aqsa TV*) з раннього віку індоктринують підростаюче покоління ідеями мучеництва (*істішгад*) та мілітаризму [8].

Військовий потенціал «Хамасу» в Газі формувався в умовах жорсткої сухопутної та морської блокади з боку Ізраїлю та Єгипту. Це змусило рух зробити ставку на унікальну асиметричну концепцію підземної фортифікації. Було створено розгалужену багаторівневу мережу підземних тунелів («метро Гази»), що виконує функції командних пунктів, складів озброєння, фабрик із виробництва ракет та шляхів для прихованого маневрування бійців [27]. Арсенал організації зазнав якісного стрибка: завдяки передачі іранських технологій через КВІР та контрабанді компонентів, «Хамас» перейшов від примітивних ракет «Кассам» до масового виробництва далекобійних систем R-160, M-75 та Ayyash-250, здатних досягати Тель-Авіва та Хайфи, а також ударних дронів-камікадзе «Шехаб» [12; 22].

Фундаментальні розбіжності та спільні знаменники в контексті проіранських зв'язків

Попри те, що обидва угруповання виступають головними мілітарними акторами у протистоянні з Ізраїлем, характер їхньої взаємодії з Ісламською Республікою Іран демонструє глибокі структурні відмінності за трьома основними лініями:

1. Рівень стратегічної автономії та субординації: «Хезболла» інтегрована в іранську систему безпеки «органічно». Вона є прямим продовженням військово-політичної волі Рахбара, діючи як регіональний супервайзер КВІР на арабському напрямку. Її участь у сирійській чи єменській кампаніях — це виконання прямого наказу Тегерана [20; 25]. Натомість «Хамас» зберігає статус високої операційної автономії. Тегеран виступає для нього не релігійним сюзереном, а головним матеріально-технічним донором. Рішення про початок військових операцій (включаючи масштабні ескалації) приймаються Політбюро «Хамасу» та керівництвом «Бригад аль-Кассам» самостійно, часто без попереднього оперативного інформування іранської сторони, виходячи виключно з логіки палестинського контексту [19].

2. Конфесійно-доктринальний бар'єр: Для «Хезболли» альянс з Іраном є теологічно безальтернативним, оскільки базується на шиїтській догматиці. Для сунітського «Хамасу», який історично та доктринально пов'язаний із глобальною мережею «Братів-мусульман», союз із шиїтським теократичним режимом носить суто прагматичний, геополітичний характер, що підпадає під класичну формулу «ворог мого ворога — мій друг» [6; 24]. «Хамас» не визнає «Вілаят аль-факіх» і розглядає Іран як інструмент отримання ресурсів, які йому відмовляються надавати сунітські держави через його терористичний статус.

3. Диверсифікація зовнішніх зв'язків та історичні розколи: «Хезболла» фінансово монозалежна від Ірану. Проте «Хамас» зумів вибудувати поліцентричну систему підтримки. Політичне керівництво руху довгий час базувалося в Досі (Катар), яка забезпечує значні фінансові транші для цивільної адміністрації Гази, а Туреччина надає лідерам руху дипломатичний притулок та логістичне сприяння [11]. Глибока тріщина у відносинах Тегерана та «Хамасу» виникла під час сирійської кризи у 2011–2012 роках: палестинський рух відмовився підтримати шиїтсько-алавітський режим Асада та відкрито солідаризувався із сунітською сирійською опозицією, що призвело до закриття офісу «Хамасу» в Дамаску та тимчасового заморожування іранського фінансування [19]. Цей історичний прецедент доводить, що «Хамас» готовий йти на розрив із Тегераном, якщо на кону стоять його фундаментальні сунітські ідентифікаційні принципи.

Спільним знаменником для обох організацій залишається тактика ведення бойових дій, що базується на тотальному ігноруванні норм міжнародного гуманітарного права. Обидва рухи використовують концепцію «живого щита», свідомо розміщуючи свої командні пункти, ракетні пускові установки та склади боєприпасів у густонаселених цивільних кварталах, під будівлями лікарень, шкіл та мечетей, що максимізує цивільні втрати під час

ударів у відповідь та використовується як інструмент потужної інформаційно-пропагандистської війни проти Ізраїлю [22; 27].

Для узагальнення компаративного аналізу та наочного відображення специфіки обох організацій нами сформовано аналітичну матрицю.

Порівняльна характеристика релігійно-політичних моделей «Хезболли» та «Хамасу»

Для цілісного розуміння архітектури асиметричних загроз на Близькому Сході необхідно провести компаративний аналіз двох ключових недержавних суб'єктів «Осі опору» — ліванського руху «Хезболла» та палестинського руху «Хамас». Попри спільний антиізраїльський вектор діяльності, ці організації мають принципово різну природу, що простежується на рівні їхнього ідеологічного, теологічного та стратегічного позиціонування.

Ідеологічний базис та теологічний статус території. Фундаментальна відмінність між угрупованнями полягає у їхній конфесійній приналежності та доктринальному підпорядкуванні. Рух «Хезболла» спирається на шиїтський ісламизм і демонструє повну інтеграцію в офіційну державну доктрину Ісламської Республіки Іран «Вілайат аль-факіх» (опіка правознавця) [4; 9]. Натомість «Хамас» представляє сунітський фундаменталізм, маючи глибоке генетичне коріння в єгипетській асоціації «Брати-мусульмани» [6; 8].

Ця конфесійна диференціація безпосередньо впливає на сприйняття простору конфлікту. Для ліванської шиїтської організації пріоритетом є захист власних сакральних об'єктів, а територія Лівану розглядається як стратегічний плацдарм для поширення глобальної ісламської революції Хомейні [20]. У свою чергу, «Хамас» фокусується суто на палестинському питанні, де вся палестинська земля концептуалізується як непорушний релігійний ісламський фонд (*вакф*), будь-який компроміс щодо якого є релігійним гріхом [8].

Стратегічні цілі та характер взаємодії з Тегераном. Різниця у доктринах визначає і кінцеву мету обох рухів. Стратегічний курс «Хезболли» спрямований на стримування оборонного потенціалу Ізраїлю, збереження власного військово-політичного домінування в конфесійній системі Лівану та

жорсткий захист геополітичних інтересів Ісламської Республіки Іран [22]. Політична програма «Хамасу» є значно радикальнішою у територіальному плані й передбачає тотальну ліквідацію Держави Ізраїль з подальшим створенням ісламської унітарної держави на всій історичній території Палестини від річки Йордан до Середземного моря [6].

Відповідно, суттєво відрізняється і природа їхніх зв'язків з іранським режимом. Відносини Тегерана та «Хезболли» побудовані на органічній, ідеологічній та структурній субординації, де ліванський рух володіє статусом головного транскордонного проксі-актора Корпусу варткових ісламської революції (КВІР) [19; 21]. Навпаки, союз «Хамасу» з Іраном має суто прагматичний, опортуністичний військово-технічний характер, за якого палестинське сунітське угруповання зберігає високий рівень політичної автономії у прийнятті стратегічних рішень [19].

Методи формування внутрішнього середовища та військова доктрина. У сфері внутрішньої політики «Хезболла» діє через легальну партисипацію в ліванській парламентській моделі, поєднуючи політичну діяльність із розбудовою тотальної мережі соціальних інституцій (*Dawah*), що забезпечує їй широку легітимність серед шіїтського населення [20]. «Хамас» після 2007 року обрав шлях побудови авторитарного однопартійного режиму в Секторі Газа, який супроводжувався тотальною мілітаризованою індоктринацією молоді через підконтрольну освітню систему [8].

На полі бою обидва суб'єкти також демонструють відмінні підходи до ведення асиметричної війни. Військова доктрина «Хезболли» класифікується як «мозаїчна оборона» — високотехнологічна партизанська війна, що спирається на дисципліновані регулярні загони та потужні ракетні спроможності великої дальності, здатні уражати стратегічні об'єкти вглибині ізраїльської території [19]. Тактика «Хамасу» через географічну ізоляцію Гази еволюціонувала у специфічну тунельну війну (так зване «метро Гази»), яка комбінується з асиметричними диверсійними рейдами та масованими залпами некерованих ракет короткої та середньої дальності, призначеними для

перевантаження і прориву ізраїльської системи протиповітряної оборони «Залізний купол» [27].

Висновки: доведено, що попри спільне стратегічне маркування як елементів проіранської «Осі опору», організації представляють принципово різні теологічні платформи. «Хезболла» є органічною частиною шиїтської догматики та повністю інтегрована в концепцію «*Вілаят аль-факіх*», визнаючи Рахбара своїм вищим духовним і політичним сюзереном через інститут присяги (*бай'а*). Натомість «Хамас» генетично та доктринально походить із сунітського фундаменталізму (асоціація «Брати-мусульмани»), де територія історичної Палестини концептуалізується як релігійний фонд (*вакф*). Союз «Хамасу» з шиїтським Тегераном позбавлений релігійного підґрунтя і має суто прагматичний, геополітичний характер, що підпорядкований логіці «ворог мого ворога — мій друг».

Рівень стратегічної автономії та субординації: Визначено суттєву асиметрію у відносинах досліджуваних суб'єктів із зовнішнім донором. «Хезболла» функціонує як пряме екстериторіальне продовження військово-політичної волі ІРІ та супервайзер КВІР на арабському напрямку, що підтверджено її участю в сирійській та єменській кампаніях. «Хамас» натомість зберігає високу операційну та політичну автономію. Рішення про військові ескалації приймаються його внутрішнім керівництвом самостійно, виходячи з локального палестинського контексту, а диверсифікація зв'язків (із Катаром та Туреччиною) та історичний розкол із Тегераном під час сирійської кризи (2011–2012 рр.) доводять готовність руху денонсувати альянс із шиїтським режимом заради сунітських ідентифікаційних принципів.

Специфіка індоктринації та формування радикального середовища: Виявлено відмінності в інструментах легітимізації всередині локальних соціумів. «Хезболла» успішно вибудувала модель «держави в державі» в межах ліванського конфесіоналізму, використовуються розгалужену мережу соціальних інституцій (*Dawah*, «Джихад аль-Біна», мережа «Аль-Мустафа»), конвертуючи соціальний капітал у політичне право вето. «Хамас» після

перевороту 2007 року в Секторі Газа пішов шляхом розбудови жорсткої авторитарної однопартійної диктатури, де радикалізація середовища досягається через тотальний силово-адміністративний контроль, мілітаристську індоктринацію молоді з раннього віку та культивування феномену мучеництва (*істішгад*).

Адаптація військових доктрин до умов асиметричної війни: Встановлено, що мілітарна еволюція обох угруповань дозволила їм перерости статус класичних партизанських рухів. Військова модель «Хезболли» трансформувалася у високотехнологічну «мозаїчну оборону» (ешелоновані бункери, важкі ПТРК, далекобійні ОТРК та БПЛА), здатну вести конвенційні бої високої інтенсивності.

Висновок розділу 2.

Практичне втілення іранської стратегії асиметричного домінування продемонструвало наявність двох фундаментально відмінних моделей недержавних воєнізованих суб'єктів:

Органічна модель (на прикладі ліванського руху «Хезболла»):

Характер зв'язку з ІРІ та роль у мережі: Базується на повній ідеологічній, структурній та теологічній субординації. Рух пов'язаний інститутом присяги (*бай'а*) безпосередньо з Верховним лідером Ірану, що робить його прямим екстериторіальним продовженням державної волі Тегерана та ключовим регіональним супервайзером КВІР.

Внутрішній контроль та мілітарна доктрина: Формує лояльне середовище за допомогою моделі «держави в державі», використовуючи розгалужену паралельну соціально-економічну та фінансову інфраструктуру. У військовій сфері реалізує концепцію «мозаїчної оборони», поєднуючи партизанські методи з елементами конвенційної війни високої інтенсивності.

Опортуністична модель (на прикладі палестинського руху «Хамас»):

Характер зв'язку з ІРІ та роль у мережі: Має суто прагматичний, військово-технічний та фінансовий характер. Рух повністю зберігає політичну

та операційну автономію, не визнає теократичну доктрину Хомейні, а його взаємодія з Тегераном диктується виключно логікою палестинського контексту та формулою «ворог мого ворога — мій друг».

Внутрішній контроль та мілітарна доктрина: Спирається на побудову жорсткої авторитарної однопартійної диктатури в ізольованому анклаві (Сектор Газа), де контроль над середовищем забезпечується через силове придушення опозиції та тотальну мілітаризацію молоді. Військова доктрина трансформувалася у підземну війну в поєднанні з масованими залпами ракет короткої та середньої дальності для прориву систем ППО.

Гібридна модель управління недержавними суб'єктами, розроблена в межах доктрини «Вілаят аль-факіх» та концепту «Мукавама», забезпечила Тегерану високу гнучкість на геополітичній арені Близького Сходу. Вона продемонструвала спроможність ефективно нівелювати конвенційну та технологічну перевагу Ізраїлю та Заходу через інструменти асиметричної, проксі- та інформаційно-пропагандистської війни.

РОЗДІЛ 3. БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ТА ЕСКАЛАЦІЯ КОНФЛІКТУ (2023–2026 РР)

3.1. Еволюція протистояння: від тактики 7 жовтня до широкомасштабної війни 2026 року

Сучасна архітектура близькосхідної безпеки протягом досліджуваного періоду зазнала радикальної, тектонічної трансформації, яка фактично ознаменувала собою остаточний перехід від багаторічної парадигми «гібридного стримування» та проксі-протистояння низької інтенсивності до прямого, конвенційного міждержавного конфлікту високої інтенсивності. На нашу думку, вихідною точкою цієї масштабної дестабілізації став безпрецедентний за своїми масштабами, військовим плануванням та ступенем жорстокості напад палестинських радикальних угруповань на Державу Ізраїль, здійснений 7 жовтня 2023 року. Ця подія не просто зруйнувала регіональний статус-кво, який вибудовувався десятиліттями, а й запустила незворотну ланцюгову реакцію. Вона послідовно втягнула у вир військових дій усіх ключових недержавних та напівдержавних акторів іранської «Осі опору» (*Мукавама*), а згодом логічно призвела до глобального мілітарного зіткнення між Ісламською Республікою Іран та коаліцією у складі Ізраїлю та Сполучених Штатів Америки у 2025–2026 роках [11; 12].

Глибокий хронологічний та стратегічний аналіз подій 7 жовтня 2023 року (операція радикалів під назвою «Потоп Аль-Акси») дозволяє кваліфікувати цей наступ як наймасштабніший за обсягом одноразових втрат та наслідками акт насильства проти єврейського населення з часів закінчення Другої світової війни та Голокосту. За даними розвідувальних джерел, близько 6 000 озброєних бойовиків терористичного угруповання «Хамас» та інших радикальних формувань (зокрема, «Ісламського джихаду») здійснили ретельно скоординоване сухопутне, повітряне (із застосуванням парашанів) та морське вторгнення з території заблокованого Сектора Газа у південні

регіони Ізраїлю [6; 11]. Операція супроводжувалася масованим і синхронним ракетним залпом (понад 3 000 ракет за перші години), що мало на меті штучне перевантаження та «осліплення» ізраїльської системи протиракетної оборони «Залізний купол».

Прорвавши прикордонний технологічний бар'єр за допомогою важкої техніки та засобів радіоелектронної боротьби, які заблокували ізраїльські системи зв'язку та автоматичні турелі, нападники продемонстрували тактику навмисного терору та масових звірств проти беззбройних цивільних громадян. Атаки зазнали понад 20 населених пунктів, переважно сільськогосподарські кібуци (такі як Беєрі, Кфар-Аза, Нір-Оз, Нахаль-Оз), прикордонні військові бази ЦАХАЛу, а також відвідувачі масштабного музичного фестивалю *Supernova* поблизу кібуцу Реїм. Наслідком цього прориву стала миттєва загибель щонайменше 1 200 осіб, де переважну більшість становило цивільне населення. Напад супроводжувався масовими актами катувань, насильства та наруги над тілами загиблих. Крім того, 251 особу, включаючи немовлят, жінок, людей похилого віку та іноземних громадян, було насильно захоплено в заручники та вивезено до підземних комунікацій («метро Гази») анклав, що створило найгострішу в новітній історії кризи утримування заручників [11; 19].

У відповідь на виникнення безпосередньої екзистенційної загрози, військово-політичний кабінет Ізраїлю вперше з 1973 року офіційно оголосив стан війни (задіявши статтю 40 Основного закону) та розгорнув масштабну військову операцію під кодовою назвою «Залізні мечі». Наземна фаза цієї кампанії, розпочата 27 жовтня 2023 року після тривалого етапу авіаційних ударів, мала чітко окреслену мету: повну ліквідацію військового та політичного потенціалу «Хамасу», демонтаж його адміністративної структури в Секторі Газа та створення безальтернативних умов для визволення всіх утримуваних осіб. Протягом тривалих та виснажливих боїв у надскладних умовах щільної міської забудови ізраїльська армія змушена була адаптуватися до ведення війни у трьох вимірах: надземному, наземному та підземному, де

утруповання побудувало понад 500 кілометрів капітальних тунелів. Важливим стратегічним та психологічним успіхом ЦАХАЛу став зачистний рейд на півдні анклав, в результаті якого було ліквідовано лідера руху та головного ідеолога нападу 7 жовтня Ях'ї Сінвара [22; 27].

Проте тривалі та безкомпромісні воєнні дії спричинили катастрофічні гуманітарні наслідки для цивільної інфраструктури та населення Сектора Газа. Анклав опинився в умовах глибокої системної кризи: внаслідок бойових дій було зруйновано або критично пошкоджено понад 70% житлового фонду, а також мережі водо- та електропостачання. За даними підконтрольного «Хамасу» Міністерства охорони здоров'я Гази, які згодом частково цитувалися у звітах міжнародних організацій, загальна кількість загиблих палестинців за весь період конфлікту перевищила 67 000 осіб [11]. Слід зауважити, що ця статистика в межах інформаційної війни навмисно подавалася без диференціації на безпосередніх комбатантів (бойовиків) та цивільних громадян. Унаслідок інтенсивних боїв близько 2 мільйонів мешканців Гази зазнали багаторазового внутрішнього переміщення, концентруючись у південній гуманітарній зоні Аль-Мавасі, що змусило світове співтовариство шукати механізми термінової гуманітарної допомоги та дипломатичного втручання.

Аналіз процесу врегулювання кризи із заручниками протягом 2023–2026 років свідчить, що це питання було головним чинником внутрішньополітичного розколу та дискусій в ізраїльському суспільстві. Повернення утримуваних осіб відбувалося двома паралельними шляхами: через складні непрямі дипломатичні переговори за посередництва третіх країн та через надризиковані силові операції військового спецназу. Перші обмежені результати були досягнуті у жовтні 2023 року, коли за сприяння Катару «Хамас» звільнив двох громадян США (Джудіт Раанан та її доньку Наталі), а трохи згодом — літніх ізраїльтянок Йохевед Ліфшиц та Нуріт Купер [11]. Наприкінці жовтня 2023 року ЦАХАЛ провів першу успішну операцію «Початок», визволивши з полону військовослужбовицю Орі Мегідіш.

Наступний великий прорив відбувся під час тимчасового гуманітарного затишшя (24 листопада — 1 грудня 2023 року), коли терористи передали 105 заручників (переважно жінок, дітей та іноземних робітників) в обмін на тижневе призупинення вогню та звільнення 240 палестинських жінок і підлітків з ізраїльських пенітенціарних установ [19].

Надалі Ізраїль посилив практику точкових військових операцій углиб ворожої території. Так, 12 лютого 2024 року в ході спецоперації «Золота рука» в Рафаху бійці ЯМAM та ШАБАК визволили Фернандо Сімона Мармана та Луїса Хара [27]. Наступна операція, здійснена 8 червня 2024 року в таборі Нусейрат, дозволила визволити чотирьох заручників — Ноа Аргамані, Альмога Меїра Яна, Андрія Козлова та Шломі Зіва. Проте ця акція продемонструвала критично високу ціну силового сценарію: під час штурму зазнав смертельного поранення командир штурмової групи, офіцер спецпідрозділу Арнон Змора (на честь якого операцію перейменували в «Арнон») [22]. Свідченням жорстокості умов утримання стало літо 2024 року. 31 серпня в підземному комплексі Рафаха ізраїльські військові знайшли тіла шістьох заручників (Герша Голдберга-Поліна, Кармеля Гата, Едена Єрушалмі, Альмога Сарусі, Орі Даніно та Алекса Лубанова). Експертиза засвідчила, що вони були застрелені бойовиками впритул за 24–48 годин до моменту виявлення тунелю армією [11].

Новий, якісно інший етап дипломатичного врегулювання розпочався взимку 2025 року. Під жорстким тиском нової американської адміністрації, за безпосереднього посередництва США, Катару та Єгипту, сторони погодили умови першого етапу масштабного перемир'я, яке набуло чинності 19 січня 2025 року, синхронно з інавгурацією Дональда Трампа [11; 12]. Ця угода передбачала звільнення 30 ізраїльських заручників в обмін на поетапне звільнення 2 000 палестинських ув'язнених та суттєве збільшення поставок гуманітарних вантажів. Проте під час реалізації цієї угоди керівництво «Хамасу» розгорнуло масштабну психологічну та пропагандистську кампанію [8]. Перед передачею представникам Міжнародного комітету Червоного

Хреста (МКЧХ) виснажених заручників — Елі Шарабі, Охада Бен Амі, Ора Леві — бойовики під загрозою зброї змушували посміхатися на відеокамери, імітувати «гуманне ставлення» та підписувати спеціально підготовлені терористами «декларації про задоволення умовами полону».

Аналогічні пропагандистські заходи супроводжували передачу 25 січня 2025 року чотирьох дівчат-спостерігачок ЦАХАЛу, захоплених на базі Нахаль-Оз: Лірі Альбаг, Наами Леві, Каріни Ар'єв та Данієлли Гільбоа, а трохи згодом — Агам Бергер, Арбель Єхуд та літнього Гаді Мозеса [11]. Їх навмисно проводили через агресивний, радикалізований натовп місцевих мешканців у місті Газа для демонстрації домінування терористів. Найбільшим проявом цинізму стала ситуація навколо долі родини Бібас. Після того, як 1 лютого 2025 року з полону повернувся батько родини Ярден Бібас, представники «Хамасу» з метою дестабілізації ізраїльського суспільства 20 лютого передали підроблені останки, стверджуючи, що це тіла його дружини Ширі та дітей (Аріеля і Кфіра). ДНК-експертиза ЦАХАЛу негайно спростувала це твердження, і під загрозою відновлення вогню справжнє тіло матері було видане лише наступного дня. Через тотальне порушення «Хамасом» графіку звільнення та відмову надати списки живих людей, 1 березня 2025 року бойові дії в анклаві спалахнули з новою силою [11; 12].

Остаточне розв'язання кризи із заручниками відбулося лише наприкінці 2025 — на початку 2026 року завдяки безальтернативній реалізації Мирного плану Дональда Трампа, що складався з 20 пунктів. Цей документ, представлений 29 вересня 2025 року під час офіційного візиту Б. Нетаньягу до Вашингтона, ставив ультимативну вимогу: негайне повернення всіх 48 заручників, що залишалися (як живих, так і тіл загиблих), в обмін на повне припинення вогню, демілітаризацію Гази та заміну адміністрації «Хамасу» на міжнародний перехідний орган [11; 12]. Угода офіційно набула чинності 13 жовтня 2025 року після тривалого раунду кулуарних переговорів у Досі за участю катарського прем'єр-міністра Мухаммеда Аль Тані. Варто відзначити, що напередодні підписання Б. Нетаньягу змушений був принести офіційні

дипломатичні вибачення уряду Катару за попередній помилковий авіаудар ВПС Ізраїлю по об'єкту в Досі.

У межах плану Трампа «Хамас» передав останніх 20 живих заручників в обмін на звільнення 2 000 палестинців (зокрема 250 осіб, засуджених до довічного ув'язнення за тероризм). Проте радикальне угруповання відразу почало саботувати виконання технічних умов угоди: замість 28 тіл загиблих було видано лише 4, а 19 жовтня 2025 року бойовики здійснили збройну засідку в Рафаху, вбивши двох військових ЦАХАЛу. Одночасно з цим у Газі розпочалася хвиля внутрішнього терору — публічні розстріли цивільних осіб, яких «Хамас» без суду звинувачував у «колабораціонізмі» з Ізраїлем [11]. Фінальну крапку в цій багаторічній трагедії було поставлено лише 26 січня 2026 року, коли спецпідрозділи ЦАХАЛу на основі аналізу розвідданих виявили замасковане підземне поховання і провели ексгумацію тіла останнього офіційно зареєстрованого загиблого заручника — військовослужбовця Рана Гвілі [11; 27].

Паралельно з бойовими діями на півдні відбувалося стрімке залучення до конфлікту ліванського шиїтського руху «Хезболла». Вже 8 жовтня 2023 року, реалізуючи доктрину єдності фронтів у межах іранської стратегії «Мукавама», керівництво «Хезболли» оголосило про відкриття другого фронту і розпочало щоденні масовані обстріли північних районів Ізраїлю, використовуючи протитанкові керовані ракети, міномети та безпілотники-камікадзе. Це призвело до вимушеної евакуації понад 60 000 ізраїльських громадян із прикордонної зони (міст Метула, Кір'ят-Шмона та ін.) та створення фактично безлюдної буферної зони всередині самого Ізраїлю [9; 20]. Початкова транскордонна війна на виснаження переросла у фазу повномасштабного конвенційного зіткнення восени 2024 року, коли Ізраїль переніс центр військових зусиль на північ (операція «Стріли півночі»).

Ключовим етапом деструкції та дезорганізації системи бойового управління «Хезболли» стала унікальна за рівнем технологічного виконання спецоперація 17 вересня 2024 року. Внаслідок скоординованої кібер-

військової акції відбулася одночасна детонація тисяч пейджерів та радіостанцій зашифрованої внутрішньої мережі зв'язку угруповання, що призвело до миттєвого виведення з ладу, осліплення та травмування близько 1 500 провідних командирів та оперативників середньої ланки [22]. Остаточного, руйнівного інституційного удару по організації було завдано 27 вересня 2024 року. ВПС Ізраїлю, використавши надважкі протибункерні авіабомби, завдали точкового удару по глибоко заглибленому підземному центральному штабу руху в житловому кварталі Дахія у Бейруті. В результаті атаки було ліквідовано генерального секретаря Хасана Насраллу, який беззмінно очолював рух протягом 32 років і перетворив його на найпотужнішу недержавну армію світу, а також командувача сил «Кудс» КВІР в Лівані генерал-майора Аббаса Нілфорушана [7; 9].

Після того, як 3 жовтня 2024 року аналогічним чином був знищений наступник Насралли — Хашем Сафіддін, військова структура «Хезболли» опинилася в стані повної анархії, що змусило її керівництво погодитися на капітуляційні умови. 27 листопада 2024 року за посередництва США та Франції було підписано Ліванську угоду про перемир'я. Згідно з її імперативними вимогами, «Хезболла» зобов'язалася повністю ліквідувати свою військову інфраструктуру в Південному Лівані, роззброїти важкі підрозділи та відвести всі сили на північ від річки Літані, передавши контроль над південними районами регулярним Збройним силам Лівану та миротворцям ООН (UNIFIL) [11; 20].

Транскордонний і багатовекторний характер ескалації суттєво підсилювався діями еменського радикального угруповання хуситів (*Ансар Аллах*). Починаючи з 19 жовтня 2023 року, діючи за прямої логістичної та розвідувальної підтримки Тегерана, хусити фактично заблокували судноплавство через Баб-ель-Мандебську протоку у Червоному морі. Вони здійснювали регулярні атаки на міжнародні комерційні судна та танкери, що мали будь-які зв'язки з Ізраїлем чи країнами Заходу, використовуючи протикорабельні балістичні ракети та безпілотні надводні човни-камікадзе

[17]. Це спровокувало масштабну кризу світової морської логістики та змусило США та їхніх союзників розгорнути військово-морську операцію «*Prosperity Guardian*» для захисту судноплавства та завдання ударів у відповідь по військових об'єктах хуситів у Ємені.

Проте найбільш небезпечним та геополітично значущим вектором ескалації стало безпосереднє, пряме втягування у конвенційну війну Ісламської Республіки Іран, яка раніше завжди воліла залишатися за лаштунками, діючи виключно руками своїх проксі. У ніч з 13 на 14 квітня 2024 року Тегеран здійснив першу в історії пряму військову атаку зі своєї території на Ізраїль (операція «Правдива обіцянка»), випустивши понад 170 ударних безпілотників «*Shahed-136*», 30 крилатих та понад 120 балістичних ракет [12; 21]. Цей напад став відповіддю на ліквідацію ізраїльською авіацією іранських генералів КВІР у будівлі консульства в Дамаску. Завдяки унікальній інтеграції систем ПРО Ізраїлю («Стріла-3», «Праща Давида») та прямому бойовому залученню авіації США, Великої Британії, Франції та Йорданії, 99% повітряних цілей було успішно перехоплено поза повітряним простором Ізраїлю. Другий масований удар (близько 200 гіперзвукових та балістичних ракет типу «*Fattah*» та «*Kheibar Shekan*») відбувся 1 жовтня 2024 року як акція помсти за ліквідацію Ісмаїла Ханії у Тегерані та Хасана Насралли у Бейруті, що викликало симетричну відповідь ЦАХАЛу — знищення іранських радарів ППО С-300 та заводів із виробництва ракетного палива [12; 22].

Ці події логічно та невідворотно призвели до вибуху повномасштабної, хоча й короткої, Двотижневої (Дванадцятиденної) міждержавної війни між Ізраїлем та Іраном, яка тривала з 13 по 25 червня 2025 року. Спровокована критичними даними ізраїльської розвідки «Моссад» про те, що режим у Тегерані підійшов до фінальної стадії збагачення урану до 90% і завершує створення першого діючого ядерного боєзаряду, війна розпочалася з масштабного превентивного ізраїльського удару [7; 21]. Іранська відповідь була надзвичайно жорстокою: пуск понад 550 балістичних ракет та 1 000 дронів був спрямований не на військові об'єкти, а безпосередньо на

густонаселені цивільні квартали Тель-Авіва, Хайфи та Західного Єрусалима. Це призвело до загибелі 28 ізраїльтян, а 3 238 громадян отримали поранення різного ступеня важкості.

Критичний перелом у конфлікті відбувся 22 червня 2025 року, коли у війну на боці Ізраїлю відкрито вступили Сполучені Штати Америки. Стратегічна авіація США (бомбардувальники B-2 Spirit), використавши надважкі протибункерні авіабомби *GBU-57 GBU-57A/B Mass Ordnance Penetrator*, а також масовані пуски крилатих ракет «*Tomahawk*» з підводних човнів, завдала непоправного удару по підземних ядерних центрах Ірану у Фордо, Натанзі та Ісфахані, повністю знищивши технологічні лінії центрифуг, що змусило виснажений та знекровлений Іран підписати жорстке перемир'я 25 червня 2025 року [12; 25].

Паралельно з мілітарними подіями на Близькому Сході розгорнулася гостра міжнародна дипломатична криза. Протягом липня–вересня 2025 року в штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку за спільного головування Франції та Саудівської Аравії відбулася Конференція щодо дводержавного рішення, результатом якої стало підписання «Нью-Йоркської декларації про мирне врегулювання палестинського питання» [11]. Попри бойкот заходу з боку США та Ізраїлю через утримування заручників, декларація вперше містила заклик арабських країн до роззброєння «Хамасу». Наслідком цього тиску стало офіційне визнання Палестинської держави одинадцятьма західними країнами (включаючи Францію, Канаду, Велику Британію та Австралію), що продемонструвало історичний розрив із класичним принципом досягнення статусу державності виключно через прямі двосторонні переговори [11]. Водночас події спровокували безпрецедентний сплеск глобального антисемітизму, зафіксований аудитом Антидифамаційної ліги (ADL).

Кульмінацією та фінальною точкою багаторічного кривавого протистояння стала спільна стратегічна наступальна операція США та Ізраїлю під кодовою назвою «Епічна лють» (*Epic Fury*), яка тривала з 28 лютого по 5 травня 2026 року [12]. Спираючись на оновлену воєнно-політичну доктрину

адміністрації Дональда Трампа, яка констатувала, що стабілізація Близького Сходу неможлива без повної ліквідації теократичного режиму в Тегерані, союзники розгорнули безпрецедентну повітряно-наземну кампанію. Тільки за перші 12 годин операції 28 лютого 2026 року стратегічна авіація та флот коаліції завдали близько 900 точкових ударів високої потужності по іранських пускових шахтах, командних бункерах, вузлах зв'язку та позиціях ППО. Головним стратегічним результатом цієї першої хвилі наступу стала успішна ліквідація релігійно-політичного ядра іранського режиму — знищення Верховного лідера аятоли Алі Хаменеї та десятків вищих чиновників КВІР і уряду [12; 21].

Попри декларування використання виключно високоточної зброї, операція «Епічна лють» супроводжувалася значними і трагічними супутніми втратами серед цивільного населення Ірану. Найбільш резонансним інцидентом, який викликав гостру міжнародну реакцію, стало влучання крилатої ракети у будівлю великої дівчачої школи поблизу військово-морської бази в місті Мінаб, внаслідок чого миттєво загинуло близько 170 людей. Ліквідація Хаменеї та колапс центральної влади викликали масштабний хаос всередині країни: залишки іранських збройних сил та розрізнені проксі-групи здійснили відчайдушні пуски сотень балістичних ракет по нафтовій інфраструктурі країн Перської затоки, що спровокувало світову економічну кризу, мільйонні потоки біженців у сусідні держави та призвело до остаточного, безповоротного демонтажу старої геополітичної системи Близького Сходу [12; 25].

Висновки:

- Злам регіональної парадигми стримування: Доведено, що терористична атака ХАМАСу 7 жовтня 2023 року («Потоп Аль-Акси») стала тригером тектонічного зсуву в архітектурі безпеки регіону. Вона продемонструвала неспроможність колишньої ізраїльської моделі «технологічного стримування» та запустила незворотну ланцюгову

реакцію, послідовно втягнувши у вир бойових дій усіх ключових акторів іранської «Осі опору» (*Мукавама*).

- Еволюція криз та інституційний колапс проксі-мереж: Встановлено, що операція ЦАХАЛу «Залізні мечі» у Секторі Газа та операція «Стріли півночі» в Лівані призвели до глибоких гуманітарних катастроф, але водночас забезпечили критичне руйнування військового потенціалу радикалів. Ліквідація ключових фігур опору (Я. Сінвара, Х. Насралли, Х. Сафіддіна) та унікальні кібератаки (вересень 2024 р.) спровокували системну анархію в лавах «Хезболли» та ХАМАСу, змусивши їх погодитися на жорсткі умови капітуляції (Ліванська угода, Мирний план Д. Трампа) та остаточне звільнення заручників (січень 2026 р.).

- Транснаціоналізація конфлікту та пряме міждержавне зіткнення: Визначено, що блокада Червоного моря єменськими хуситами та прямі масовані ракетні удари Ірану по Ізраїлю (квітень і жовтень 2024 р.) остаточно зруйнували практику ведення війни виключно «руками проксі».

- Демонтаж колишньої геополітичної системи: Обґрунтовано, що спільна наступальна операція США та Ізраїлю «Епічна лють» (лютий–травень 2026 р.) ознаменувала повний перехід до доктрини примусової зміни режиму. Ліквідація релігійно-політичного ядра ІРІ на чолі з аятолою А. Хаменеї, попри важкі супутні втрати серед цивільного населення та глобальну енергетичну кризу, призвела до остаточного і безповоротного демонтажу іранської теократичної матриці та побудованої нею архітектури асиметричних загроз.

3.2. Релігійна символіка та мобілізаційна риторика у воєнних діях 2026 року

Збройний конфлікт між Ізраїлем, США та Ісламською Республікою Іран (ІРІ), що спалахнув 28 лютого 2026 року, продемонстрував кардинальну трансформацію класичного міждержавного протистояння. Крім суто конвенційних військових засобів та оперативного мистецтва (зокрема, спільної американсько-ізраїльської операції «Епічна лють»), з перших днів ескалації було активовано безпрецедентно щільний комплекс релігійних, месіанських та есхатологічних наративів [11; 12].

За висновками аналітичного дослідження Think Tank "Dor Moriah" (квітень 2026 р.), релігійний фактор у цій війні перестав виконувати суто фонову, маргінальну чи виключно декоративну функцію. Він перетворився на самостійну політичну силу — раму, яка реконструювала раціональну реальність конфлікту, підміняючи прагматичні цілі держав метафізичними категоріями абсолютного Добра і Зла [12; 24].

Дослідники виділяють п'ять ключових релігійно-ідеологічних фреймів, які детермінували перебіг мобілізаційних процесів, заблокували раціональну архітектуру виходу з війни (*exit architecture*) та вивели конфлікт на рівень цивілізаційного зіткнення [7; 22].

1. Каталізатор мобілізації: Криза навколо комплексу Аль-Акса як панісламський тригер

Центральним матеріальним, територіальним та сакральним тригером, який запустив лавиноподібне релігійне загоредння на початку війни, стало повне закриття комплексу мечеті Аль-Акса (*Харам аль-Шариф*) для мусульманських вірян [11]. Введене ізраїльською владою 28 лютого 2026 року під приводом виконання безпекових директив Командування тилу в умовах масованих ракетних ударів, це обмеження тривало понад 35 днів. Воно безпосередньо охопило весь священний для мусульман місяць Рамадан та свято Ід аль-Фітр (Ураза-байрам) [11; 24].

В історичній ретроспективі ця подія набула статусу безпрецедентного прецеденту: це стало найдовшим безперервним відстороненням мусульманської умми від третьої за значущістю святині ісламу з часів епохи

Хрестоносців (період існування Єрусалимського королівства між 1099 та 1187 роками) [11; 26]. Політико-символічні наслідки цього кроку розгорнулися у двох протилежних, але взаємопосилиюючих напрямках:

- Мобілізація сунітського та шиїтського світів: Транснаціональні рухи (передусім «Мусульманське братство» та палестинські радикальні угруповання) використали цей прецедент для конструювання наративу про «безпосередню екзистенційну загрозу ісламській ідентичності» [6; 8]. Символічний капітал мечеті дозволив радикальним силам оголосити війну загальноісламським обов'язком (*фард айн*), що вивело мобілізацію далеко за межі суто проіранської «Осі опору» [8; 25].

- Радикалізація юдейського месіанського крила: Фізичний вакуум, що утворився на Храмовій горі внаслідок відсутності мусульманських вірян, негайно спробували заповнити ультраортодоксальні та національно-релігійні угруповання Ізраїлю, пов'язані з підготовкою до відбудови Третього Храму [11; 19]. На тлі наближення свята Песах активізувалися публічні заклики та практичні спроби відновити ритуальні тваринні жертвоприношення на території комплексу [11].

Це наочно продемонструвало концепцію «неподільності святого місця» (*indivisibility of sacred spaces*): будь-яка спроба змінити крихкий статус-кво призводить не до компромісу, а до дзеркального посилення радикальних претензій з обох боків, де поступка сприймається як святотатство [19; 24].

2. Спільний ескалаційний цикл: Транснаціональна динаміка "Tit-for-Tat"

У дослідженні "Dor Moriah" висувається та обґрунтовується **Гіпотеза Н1**, згідно з якою релігійна риторика учасників конфлікту 2026 року працювала не як ізольовані внутрішні дискурси, а як інтегрований, взаємозалежний ескалаційний цикл за принципом «око за око» (*tit-for-tat*) [12]. Трагедія полягала в тому, що цей механізм, який раніше фіксувався переважно на рівні недержавних терористичних чи радикальних рухів, у 2026 році вперше

вийшов на офіційний міждержавний та урядовий рівні, замкнувши в єдину систему три ключові релігійно-політичні платформи [12; 22].

Усередині Ізраїлю провідні авторитети національно-ортодоксального крила (зокрема, рабини М. Кессін та Ш. Еліягу) оперативно перевели поточні бойові дії у рамки старозавітної метаісторії [11]. Війна була проголошена «фінальною битвою перед приходом Машіаха (Месії)». Для легітимізації цього твердження активно цитувалися середньовічні мідраші та есхатологічні коментарі (наприклад, тексти про те, що «Персія оголосить війну всьому світу перед визволенням») [11; 19].

У рамках цієї парадигми ліквідований верховний лідер Ірану аятола Алі Хаменеї був офіційно номінований реінкарнацією біблійного уособлення зла — Амана [12; 21]. Як наслідок, радикальні представники урядової коаліції почали трактувати війну не як інструмент досягнення безпекового миру, а як «божественне втручання для реалізації біблійних кордонів Великого Ізраїлю», через що війна не повинна припинятися [11; 22].

Своєрідним ідеологічним дзеркалом ізраїльського месіанізму стала риторика, що лунала з Вашингтона. Особливу увагу дослідники приділяють постаті тогочасного очільника Пентагону Піта Гегсета, чий дискурс став уособленням правого християнського націоналізму США [12]. Його публічні виступи та символічний бекграунд — зокрема, наявність татуювань із великим Єрусалимським хрестом та середньовічним бойовим кличем хрестоносців «*Deus Vult*» («Цього хоче Бог») — були прямо інтегровані в офіційне обґрунтування військової кампанії.

Гегсет відкрито закликав Бога «розтрощити зуби» супротивникам США та приректи їх на «вічне прокляття», переводячи воєнне планування в площину виконання пророцтв про Армагеддон [12]. Паралельно з цим впливові євангелічні лідери (зокрема, Франклін Грем) сакралізували політичну фігуру Дональда Трампа, позиціонуючи його як лідера, якого «Сам Господь підняв для такого часу, як цей» (пряма алюзія на біблійну Книгу Есфір) [11; 12].

Третім елементом цієї руйнівної спіралі став сунітський радикалізм. Військові удари США та Ізраїлю призвели до швидкого колапсу проіранської шіїтської мережі в Сирії та Іраку, що створило ідеологічний та безпековий вакуум [7; 25]. Цей простір миттєво спробували експлуатувати сунітські терористичні структури, насамперед ІДІЛ.

Через своє офіційне медіа-агентство *An-Naba* організація видала директиву, яка використовувала закриття Аль-Акси єврейською владою та «слабкість» шіїтів як головний аргумент для запуску глобального терору [6; 8]. ІДІЛ закликала своїх прихильників здійснювати напади на синагоги, єврейські та американські об'єкти по всьому світу, що вилилося в серію терактів та замахів у Західній Європі та США [11]. Одночасно під час багатотисячних мітингів у Сирії було реанімовано середньовічний бойовий клич «Хайбар, Хайбар, о євреї, армія Мухаммеда повернеться», що апелює до історичного сюжету знищення юдейського анклаву на зорі ісламу [19; 26].

3. «Тегеранський парадокс»: Перевірена та неперевірена віра в системі міжнародних відносин

Найбільш глибокою аналітичною аномалією, зафіксованою у дослідженні Think Tank "Dor Moriah", став так званий «Тегеранський парадокс» (Гіпотеза H2) [12]. Його суть полягає в тому, що Ісламська Республіка Іран — єдина офіційна, конституційно оформлена теократія серед усіх безпосередніх учасників конфлікту — продемонструвала під час кризи 2026 року найбільш раціональну, деідеологізовану та прагматичну позицію [12; 23].

Для пояснення цього феномену автори запроваджують соціолого-релігійну концепцію розподілу на «перевірену віру» (*tested faith*) та «неперевірену віру» (*untested faith*) [12].

Релігійна ідентичність Ірану, заснована на шіїтській політичній теології, не потребує додаткових кричущих демонстрацій чи щоденного агресивного доведення на полі бою [3; 5]. Офіційна ідеологія режиму — Wilayat al-Faqih (Правління ісламського правознавця) — за понад чотири десятиліття

перебування при владі повністю адаптувалася до суворих реалій державного виживання, санкційного тиску, ірано-іракської війни та макіавеллістської геополітики [1; 4; 21].

В іранській політичній практиці існує фундаментальний концепт «Маслахат» (державна доцільність), розроблений ще аятолою Хомейні: заради збереження ісламської держави (яка є найвищою цінністю) Рада доцільності може тимчасово призупинити виконання навіть базових релігійних приписів [1; 2; 23].

Тому у 2026 році офіційний Тегеран, зіткнувшись із загрозою повного знищення своєї інфраструктури, свідомо відмовився від радикального есхатологічного дискурсу [12]. Іранські дипломати та військові формулювали свої цілі виключно у світських, раціональних термінах класичної Вестфальської системи: недоторканність суверенітету, захист національної території, збереження ядерних прав та апеляція до норм міжнародного права і Статуту ООН [12; 25].

Зовсім протилежну динаміку продемонстрували конституційно світські США та парламентська демократія Ізраїлю [12]. Опинившись у ситуації надскладної війни на шість фронтів, масштабних людських та економічних втрат, політичне керівництво цих країн швидко вичерпало світські, лінійні та раціональні аргументи для пояснення своїм суспільствам необхідності продовження кривавих бомбардувань та операцій [11; 12].

У цей момент релігійний фрейм («*Deus Vult*» у США чи «*Mauiach*» в Ізраїлі) виступив як компенсаторний інструмент політичної легітимізації [12; 22]. Коли раціональна логіка війни (наприклад, незрозумілі суспільству цілі повної ліквідації ідеологічних рухів) починає буксувати, її замінюють сакральним імперативом. Якщо війну веде Сам Бог, то критика дій командування прирівнюється до богохульства (*бласфемії*), знімаючи потребу раціональних виправдань [12; 24].

4. Антишиїтський вектор у Лівані: Сектантський поділ як військова стратегія

Аналіз Think Tank "Dor Moriah" наочно ілюструє, як висока метафізична риторика лідерів транслиувалася на оперативно-тактичний рівень, набуваючи форм жорстокої конфесійної ворожнечі на місцях [12; 27]. Під час сухопутних операцій підрозділів ЦАХАЛу на півдні Лівану було зафіксовано виразний етно-конфесійний підтекст, спрямований проти шийтського населення [11; 27].

Ізраїльські військовослужбовці залишали на стінах зруйнованих ліванських будинків, мечетях та громадських об'єктах графіті, що прямо апелювали до міжконфесійних травм регіону: «Хороший шийт — мертвий шийт» або «Хіам — це Кербела півдня» [11; 22]. Остання фраза має глибоке символічне значення, порівнюючи ліванське місто Хіам із Кербелою — місцем мученицької загибелі імама Хусейна у 680 році, що є центральною, найбільш болючою точкою колективної пам'яті всього шийтського ісламу [20; 26].

Водночас на вищому геополітичному рівні цей сектантський поділ використовувався США та Ізраїлем як продуманий стратегічний інструмент [12; 22]:

- Хірургічне таргетування: Військові удари координувалися таким чином, щоб мінімізувати або повністю виключити ураження анклавів компактного проживання ліванських християн, друзів та сунітів [11; 20].
- Конструювання ізоляції: Такий підхід мав на меті штучно розколоти внутрішню ліванську солідарність, підкресливши, що війна ведеться виключно проти шийтської «Осі опору» [7; 9]. Це дозволило отримати мовчазну згоду та нейтралітет з боку ширшого сунітського блоку на Близькому Сході [11; 12].

5. Есхатологічне заміщення та неможливість виходу: Криза стратегічного планування

Найбільш тривожним висновком дослідження є обґрунтування Гіпотези НЗ, яка вказує на глибоку структурну ваду в оборонному та стратегічному плануванні західної коаліції [12]. Аналітики ретельно вивчили базові доктринальні документи США та Ізраїлю періоду 2025–2026 років, зокрема

американські проекти стратегічного розгортання (*Project 2025*), Стратегію національної безпеки США (*National Security Strategy 2025*), а також Стратегію національної оборони (*National Defense Strategy 2026*) [11; 12].

Експертиза виявила різючу аномалію: ці документи в найдрібніших деталях описують інструменти кінетичного втручання, технологічні параметри знищення цілей та логістику перших хвиль ударів, але в них взагалі відсутні положення про постконфліктну стабілізацію, умови досягнення політичного миру чи чітку стратегію виходу з війни (*exit architecture*) [12; 22].

У ситуації такого нормативного та раціонального вакууму — коли світські цілі війни розмиті або суперечать одна одній — есхатологічні наративи починають виконувати функцію замітника стратегічної логіки [12; 24].

Формула «війна триватиме доти, доки не виконається воля Божа» стає виправданням нескінченного конфлікту [24]. Сакралізація цілей війни створює критичну політичну асиметрію: будь-який дипломатичний компроміс починає сприйматися електоратом та радикальними партнерами по коаліції як зрада релігійного обов'язку, духовна капітуляція та гріх [12]. Лідери держав заганяють себе в пастку штучно завищених втрат аудиторії (*audience costs*), де вихід із конфлікту заблокований самою природою мобілізаційної риторики [11; 12].

На тлі загального занурення регіону в есхатологічний хаос, Think Tank "Dor Moriah" фіксує важливий історичний зсув: розгортається масштабна конкуренція за майбутнє ісламської цивілізації, де ключову роль починають відігравати провідні арабські монархії Перської затоки — Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та Королівство Саудівська Аравія (КСА) [12; 24].

Попри те, що західна аналітична думка тривалий час справедливо звинувачувала окремі фінансові та релігійні кола у країнах Перської затоки в історичному спонсорванні ідеологічних течій, пов'язаних із радикалізмом та салафітським екстремізмом, фокусування виключно на цій минулій спадщині є грубою методологічною помилкою [24; 26]. Воно заважає помітити

фундаментальні трансформації, які відбуваються в політичній архітектурі цих держав прямо зараз, у 2026 році [12].

Замість використання релігії як інструменту геополітичної експансії, Абу-Дабі та Ер-Ріяд почали інтегрувати концепції міжконфесійного миру та релігійної поміркованості у свою довгострокову стратегію державного виживання та регіонального лідерства [24].

ОАЕ вже понад десятиліття просувають толерантність та міжконфесійну злагоду як фундаментальну частину своєї державної політики та м'якої сили [24]. Ця стратегія спирається на два потужні інституційні стовпи:

1. «Документ про людське братерство» (2019 р.): Історичний маніфест, підписаний в Абу-Дабі Папою Римським Франциском та Великим імамом Аль-Азхара Ахмадом ат-Таєбом, який став офіційним закликом до всесвітнього співіснування та відмови від релігійного насильства [24].

2. «Дім авраамічної сім'ї» (Abrahamic Family House): Зведений на інституційному рівні архітектурний комплекс в Абу-Дабі, який об'єднує в одному просторі діючі мечеть, церкву та синагогу, символізуючи готовність арабського світу до рівноправного діалогу [24].

Саудівська Аравія під керівництвом чинного наслідного принца здійснює глибоку доктринальну перебудову [24]. Головним провідником цієї реформи на міжнародній та релігійній арені є Всесвітня мусульманська ліга (ВМЛ) під керівництвом генерального секретаря, шейха Мохаммада бін Абдулкаріма Аль-Ісси [24].

Трансформація саудівського підходу базується на концепті поміркованого ісламу:

Хартія Мекки (2019 р.): Документ, схвалений понад 1 200 провідними мусульманськими вченими з усього світу, який прямо закликає до безкомпромісної боротьби з мовою ненависті, релігійним насильством та радикалізмом, одночасно просуваючи

цінності релігійного ідеологічного плюралізму та міжконфесійного партнерства [24; 26].

Діяльність Аль-Ісси спрямована на те, щоб довести: мусульманське керівництво здатне ефективно протистояти екстремізму не шляхом відмови від релігійних засад, а навпаки — повертаючи ісламську релігійну традицію до її першооснов: гуманізму, моральної стриманості та спільної людяності [24].

Під час воєнних дій 2026 року зафіксований аналітиками контраст став максимально очевидним [12]. У той час як західні актори, сунітські джихадисти та радикальні ізраїльські угруповання дедалі глибше занурюються у деструктивну спіраль есхатологічного протистояння, країни Перської затоки намагаються утримати рамки світського прагматизму, спираючись на власні інституціоналізовані моделі релігійної поміркованості [12; 24].

Проте аналітики "Dor Moriah" попереджають про наявність колосальних стратегічних ризиків:

- Тендітність поміркованих моделей: Зазначені релігійні платформи ОАЕ та Саудівської Аравії все ще перебувають на початковій стадії свого формування і можуть бути легко підірвані раптовим зривом регіональної безпеки [24].

- Символічна бідність поміркованості: Раціональні заклики до миру виглядають емоційно «бідними» порівняно з яскравими, апокаліптичними та месіанськими міфами про кінець світу, які пропонують радикали з усіх боків [12; 24]. Священні наративи не просто виправдовують насильство, вони системно руйнують політичну легітимність тих лідерів, які намагаються виступати за стриманість [12].

Сакралізація війни радикально посилює егоїстичні переговорні позиції сторін, штучно розпалює ворожнечу всередині етно-конфесійних громад та перетворює будь-який практичний дипломатичний компроміс на духовну зраду [12; 24]. Конфлікт, який за своєю природою підлягав раціональним

переговорам і територіальному поділу, остаточно трансформується у безкомпромісний моральний хрестовий похід, що унеможливило функціонування класичної архітектури міжнародної безпеки [12].

У зв'язку з цим світові уряди та ключові міжнародні інституції більше не мають права ставитися до інклюзивного релігійного лідерства та міжконфесійних платформ як до чогось другорядного [11]. Міжнародна спільнота повинна надати цим інструментам першочергового стратегічного значення, інтегрувавши їх у офіційну архітектуру безпеки [11; 12]. Це означає надання системної дипломатичної та політичної підтримки тим голосам в ОАЕ, Саудівській Аравії та в усьому Близькосхідному регіоні, які розглядають ідею міжконфесійного співіснування як єдиний життєздатний шлях до уникнення глобальної катастрофи [24].

Висновки: Метафізичне переформатування конфлікту: Доведено, що релігійний фактор у протистоянні 2026 року трансформувався із декоративного елемента у самостійну політичну силу. Закриття комплексу Аль-Акса на 35 днів (найдовше з епохи Хрестоносців) виступило панісламським тригером, що запустило дзеркальну ескалацію: транснаціональну мобілізацію мусульман (фард айн) та месіанські спроби юдейського крила радикалізувати статус-кво Храмової гори під гаслами відбудови Третього Храму.

Спіраль «Tit-for-Tat» та «Тегеранський парадокс»: Обґрунтовано Гіпотезу Н1 щодо існування єдиного міждержавного ескалаційного циклу, в якому ізраїльський старозавітний месіанізм та американський правий християнський націоналізм (дискурс «Deus Vult») взаємопосилювалися із сунітським джихадизмом (директиви ІДІЛ). На цьому тлі підтверджено Гіпотезу Н2 («Тегеранський парадокс»): єдина офіційна теократія (Іран), керуючись концептом державної доцільності (*Маслахат*), продемонструвала раціональну «перевірену віру», тоді як світські демократії (США та Ізраїль) вдалися до есхатологічної «неперевіреної віри» як компенсаторного інструменту легітимізації високих втрат.

Сектантський інструменталізм та стратегічний вакуум: Визначено, що на оперативно-тактичному рівні в Лівані релігійні травми (алюзії на Кербелу) використовувалися як інструмент етно-конфесійного розколу та ізоляції шиїтської громади. Водночас підтверджено Гіпотезу НЗ: через відсутність у доктринальних документах США та Ізраїлю чіткої стратегії виходу з війни (*exit architecture*), есхатологічні наративи замінили стратегічну логіку, заблокувавши можливість компромісу через загрозу високих втрат аудиторії (*audience costs*).

Цивілізаційна альтернатива Перської затоки: Виявлено новий геополітичний тренд — спроби ОАЕ (через «Дім авраамічної сім'ї») та Саудівської Аравії (через «Хартію Мекки» ВМЛ) протиставити есхатологічному хаосу інституційні моделі релігійної поміркованості та міжконфесійного миру. Попри свою емоційну «бідність» порівняно з апокаліптичними міфами радикалів, ці платформи визначено як критично важливі елементи, що мають бути інтегровані в офіційну міжнародну архітектуру безпеки для стримування цивілізаційного зіткнення.

3.3. Вплив радикалізму на архітектуру безпеки та перспективи врегулювання

Радикалізація безпекового мислення на Близькому Сході у 2025–2026 роках засвідчила глибоку, незворотну трансформацію не лише регіонального конфліктного середовища, а й самої онтологічної природи сучасної війни [28; 37]. Події останніх років унаочнили, що попередня класична модель стримування, яка десятиліттями спиралася на концепцію обмежених проксі-конфліктів та контрольованої ескалації, фактично перестала існувати [12; 43]. Відбувся перехід до нової форми відкритої міждержавної конфронтації, у якій межа між локальною кризою та повномасштабною регіональною війною стала надзвичайно ефемерною [28; 41].

Ключовою ознакою цієї стратегічної трансформації стало повне руйнування системи «тіньового суперництва» (*shadow warfare*) між Ізраїлем та Ісламською Республікою Іран [28; 39]. Протягом тривалого часу обидві держави ретельно уникали прямого кінетичного зіткнення, віддаючи перевагу використанню асиметричних механізмів впливу: кібератакам на критичну інфраструктуру, прихованим диверсійним операціям, розбудові шіїтського неконвенційного поясу вздовж ізраїльських кордонів та точковим авіаударам у рамках доктрини «війни між війнами» [22; 36; 40].

Проте аналіз ескалаційних хвиль довів, що така модель більше не гарантує контрольованості конфлікту [28; 37]. Перехід до масованого застосування балістичних ракет, масованих ударів по військовій та інфраструктурній системі супротивника, а також пряме залучення регулярних державних армій замість недержавних проксі-угруповань ознаменували остаточний крах старої архітектури стримування [32; 37; 41].

Водночас конфлікт набув не лише геополітичного, а й глибокого ідеологічного та метафізичного характеру [30; 35]. Радикалізм у регіоні дедалі більше спирається на тотальну сакралізацію політики, за якої боротьба за владу, ресурси та безпеку подається як екзистенційне або навіть релігійне

протистояння [30; 35; 49]. Подібна модель мислення є максимально небезпечною для міжнародної безпеки, оскільки повністю унеможливорює раціональний компроміс [35]. Якщо конфлікт інтерпретується акторами як «священна боротьба» чи релігійний обов'язок, будь-яка дипломатична поступка, територіальний обмін чи угода починають трактуватися радикальованими спільнотами як моральна капітуляція, духовна зрада або релігійний гріх [30; 35].

Серйозним фактором дестабілізації стало також піднесення доктринального радикалізму в стратегічному мисленні провідних держав [36; 37]. Ідея швидкого, хірургічного силового вирішення багаторічних комплексних вузлів через тактику «обезголовлення» (*decapitation strikes*) — тобто фізичну ліквідацію вищого політичного чи військового керівництва супротивника — дедалі частіше розглядається як допустимий і легітимний інструмент міжнародної політики [37; 39]. Подібна логіка базується на переконанні, що технологічна та розвідувальна перевага дозволяє досягти швидкої перемоги за мінімальних витрат [37; 43].

Однак історична практика та досвід останніх кампаній показують протилежне: спроби знищення лідерів або руйнування критичної інфраструктури не призводять до колапсу ідеологізованих рухів, а лише посилюють консолідацію суспільств, запускають процеси внутрішньої регенерації та переводять конфлікт у фазу затяжного виснаження [33; 42; 50].

Особливу роль у сучасній ескалації відіграє технологічний радикалізм [37; 43]. Новітні системи ведення війни кардинально змінюють характер бойових дій [38; 40]. Глибока інтеграція алгоритмів штучного інтелекту, супутникової розвідки, кібернетичних платформ та автоматизованих систем управління створює середовище, у якому рішення ухвалюються практично миттєво [37; 40]. Сучасні комплекси типу C7ISR об'єднують усі елементи військового управління в єдину цифрову мережу, що значно підвищує швидкість реагування та точність ударів [34; 37].

Це призводить до явища «компресії часу» (*time compression*), коли проміжок між виявленням загрози та нанесенням превентивного удару скорочується до хвилин або навіть секунд [28; 37]. У таких умовах політичне керівництво держав фактично втрачає можливість для повноцінного дипломатичного реагування, ведення кулуарних переговорів чи активації ліній екстреного зв'язку [35; 37]. Будь-яка помилка або хибна інтерпретація даних алгоритмів (*miscalculation*) може призвести до лавиноподібної неконтрольованої ескалації [28; 35]. Війна стає швидшою за дипломатію, що створює безпрецедентні ризики для міжнародної безпеки.

Крім того, новітні технології руйнують традиційну географію конфлікту [37; 40]. Сучасна війна більше не має стабільної та чітко окресленої лінії фронту [36]. Повітряні коридори, транскордонні кібератаки, удари далекобійними ракетами та діяльність мережевих проксі-груп перетворюють території третіх держав на невід'ємну частину бойового простору [12; 17; 43]. Сирія, Ірак, Ліван та держави Перської затоки дедалі частіше стають не просто пасивними свідками, а безпосередніми елементами конфліктної інфраструктури воюючих сторін [12; 17; 43]. Це означає поступову та небезпечну ерозію вестфальського принципу державного суверенітету [48].

Небезпечним наслідком ескалації є й глибока психологічна радикалізація суспільств [30; 35]. Постійні удари по цивільній та критичній інфраструктурі створюють атмосферу глибокої колективної травми [11; 33]. Насильство перестає сприйматися як виняткова, аномальна ситуація і поступово нормалізується у суспільній свідомості, перетворюючись на повсякденну рутину [30; 35]. Це формує покоління, для якого жорстока конфронтація та дегуманізація образу ворога стають природним станом політичного й соціального існування [30; 50].

Політичні лідери також дедалі більше стають заручниками власної агресивної мобілізаційної риторики [28; 37]. Використання образів «екзистенційної війни», «битви світла проти темряви» або «остаточної відплати» максимально звужує простір для переговорів [30; 35]. У такій

атмосфері навіть прагматичні спроби деескалації або введення гуманітарних пауз викликають гостру внутрішню політичну кризу, оскільки будь-який компроміс починає сприйматися радикалізованим електоратом як прояв слабкості чи зрада [37; 38].

Додатковим чинником нестабільності є трансформація ролі глобальних держав [12; 43]. Великі зовнішні актори дедалі рідше виступають нейтральними та об'єктивними посередниками [41; 43]. Натомість вони безпосередньо інтегруються у конфлікт через масштабну військову підтримку союзників, постачання новітніх озброєнь та політичне прикриття окремих сторін на міжнародних майданчиках [12; 41]. Це підриває ефективність міжнародних інституцій, насамперед Ради Безпеки ООН, яка через постійне застосування права вето втрачає здатність виконувати функцію універсального механізму стримування та підтримання миру [31; 48].

У ширшому контексті близькосхідна криза стала невід'ємною частиною глобальної трансформації всього світового порядку [12; 43]. Регіон прискореними темпами перетворюється на арену жорсткої боротьби за новий багатополарний баланс сил між провідними державами світу та блоками [29; 41]. Через стратегічне значення енергетичних хабів, Баб-ель-Мандебської та Ормузької проток, а також суецької транспортної інфраструктури будь-яка ескалація на Близькому Сході миттєво набуває глобального економічного та безпекового виміру, здійснюючи прямий інфляційний тиск на світові ринки [12; 17; 43].

Перспективи врегулювання конфлікту напряму залежать від здатності регіональних і глобальних акторів повністю відмовитися від деструктивної логіки абсолютної перемоги [35; 44]. Досвід останніх років показує, що жодна сторона не може гарантувати власну довгострокову безпеку шляхом повного військового домінування або окупаційного знищення потенціалу супротивника [36; 37; 38]. Навпаки, кожна нова спроба виключно силового вирішення лише поглиблює циклічність ескалації за принципом *tit-for-tat* [29; 30].

У цьому контексті особливого аналітичного значення набуває концепція побудови інклюзивної системи регіональної безпеки [44]. Стабільність неможливо побудувати шляхом штучної ізоляції окремих держав або створення військових альянсів «проти» когось [12; 44]. Ефективна модель врегулювання повинна мати всеохоплюючий характер і враховувати легітимні безпекові інтереси всіх без винятку ключових гравців регіону — від Ірану та Ізраїлю до арабських монархій Перської затоки, Єгипту та Туреччини [41; 44].

Важливу стабілізуючу роль можуть відіграти помірковані арабські держави (насамперед ОАЕ та Саудівська Аравія), які дедалі більше орієнтуються на внутрішній економічний розвиток, масштабні інвестиційні програми та міжрелігійний діалог [44]. Формування альтернативної моделі співіснування, заснованої не на радикальному ідеологічному протистоянні, а на прагматичному, взаємовигідному економічному співробітництві та створенні транскордонних транспортних коридорів, створює потенційну основу для довгострокової деескалації [29; 44].

Ключовою умовою стабілізації також є повна десакралізація регіональної політики [35; 44]. Поки геополітичні конфлікти та територіальні суперечки подаються як «священні війни» або цивілізаційні битви, компроміс залишатиметься практично неможливим [35; 49]. Лише повернення до раціональних принципів міжнародного права, взаємного визнання безпекових інтересів сторін та відновлення класичного дипломатичного діалогу здатне запобігти подальшому руйнуванню регіональної та глобальної системи безпеки [31; 44; 47].

Висновок розділу 3: Трансформація конфліктного середовища: Конфлікт пройшов еволюційний шлях від локального асиметричного спалаху (жовтень 2023 р.) до транснаціональної конвенційної війни високої інтенсивності (спільна операція США та Ізраїлю «Епічна лють» у 2026 р.). Цей процес завершився повним руйнуванням колишньої парадигми «тіньового суперництва» та примусовим демонтажем іранської теократичної матриці і її проксі-мереж (*Мукавама*).

Ідеологічне заміщення стратегічного планування: Встановлено, що за умов відсутності у доктринальних документах США та Ізраїлю чіткої архітектури виходу з війни (*exit architecture*), вакуум раціонального планування був заміщений руйнівними есхатологічними наративами (дискурси «Машіаха» та «Deus Vult»). Це спровокувало циклічну ескалацію за принципом *tit-for-tat*, де закриття Аль-Акси та конфесійні травми (алюзії на Кербелу) були інструменталізовані радикалами для блокування дипломатичного треку.

«Тегеранський парадокс» та криза світських інститутів: Виявлено глибоку аномалію політичної теології, за якої конституційна теократія (Іран), спираючись на концепт державної доцільності (*Маслахат*), продемонструвала раціональну «перевірену віру», тоді як світські демократії (США, Ізраїль) вдалися до релігійної «неперевіреної віри» як інструменту компенсаторної легітимізації високих воєнних втрат.

Реконфігурація регіонального балансу: Доведено, що криза 2026 року загострила цивілізаційну конкуренцію всередині ісламського світу. Есхатологічному хаосу радикальних угруповань було протиставлено інституційні моделі релігійної поміркованості арабських монархій Перської затоки (зокрема, «Хартію Мекки» ВМЛ Саудівської Аравії та ініціативи ОАЕ).

Нові контури безпекової архітектури: Обґрунтовано, що подолання наслідків технологічного радикалізму та явища «компресії часу» вимагає повної десакралізації регіональної політики. Майбутня архітектура стабільності Близького Сходу має будуватися на принципах інклюзивності, повернення до вестфальського поваги до суверенітету та інтеграції економічно прагматичних, міжконфесійних платформ Перської затоки до офіційних інструментів міжнародного права.

ВИСНОВКИ

Практичне втілення іранської стратегії асиметричного домінування продемонструвало наявність двох фундаментально відмінних моделей недержавних воєнізованих суб'єктів:

Органічна модель (на прикладі ліванського руху «Хезболла»):

Характер зв'язку з IPI та роль у мережі: Базується на повній ідеологічній, структурній та теологічній субординації. Рух пов'язаний інститутом присяги (*бай'а*) безпосередньо з Верховним лідером Ірану, що робить його прямим екстериторіальним продовженням державної волі Тегерана та ключовим регіональним супервайзером КВІР на арабському напрямку.

Внутрішній контроль та мілітарна доктрина: Формує лояльне середовище за допомогою моделі «держави в державі», використовуючи розгалужену паралельну соціально-економічну та фінансову інфраструктуру (*Dawah*). У військовій сфері реалізує концепцію «мозаїчної оборони», поєднуючи партизанські методи з елементами конвенційної війни високої інтенсивності, довготривалими ракетними спроможностями та використанням важкого озброєння.

Опортуністична модель (на прикладі палестинського руху «Хамас»):

Характер зв'язку з IPI та роль у мережі: Має суто прагматичний, військово-технічний та фінансовий характер. Рух повністю зберігає політичну та операційну автономію, не визнає теократичну доктрину Хомейні, а його взаємодія з Тегераном диктується виключно логікою палестинського контексту та формулою «ворог мого ворога — мій друг».

Внутрішній контроль та мілітарна доктрина: Спирається на побудову жорсткої авторитарної однопартійної диктатури в ізольованому анклаві (Сектор Газа), де контроль над середовищем забезпечується через силове придушення опозиції та тотальну мілітарну індоктринацію молоді. Військова доктрина адаптована до умов блокади й трансформувалася у специфічну

підземну «тунельну війну» в поєднанні з масованими залпами ракет короткої та середньої дальності для прориву систем ППО.

Таким чином, якщо ліванська «Хезболла» репрезентує класичне, прогнозоване ідеологічне продовження іранської державної машини на зовнішній арені, то палестинський «Хамас» є прикладом радикализованого локального руху, який використовує ресурси Ірану для досягнення власних суверенних цілей, що суттєво знижує рівень його передбачуваності для зовнішніх акторів.

У підсумку, гібридна модель управління недержавними суб'єктами, розроблена в межах доктрини «Віляят аль-факіх» та концепту «Мукавама», забезпечила Тегерану високу гнучкість на геополітичній арені Близького Сходу. Вона продемонструвала спроможність ефективно нівелювати конвенційну та технологічну перевагу Ізраїлю та Заходу через інструменти асиметричної, проксі- та інформаційно-пропагандистської війни, що кардинально трансформувало параметри безпеки в регіоні у XXI столітті.

Трансформація конфліктного середовища: Конфлікт пройшов еволюційний шлях від локального асиметричного спалаху (жовтень 2023 р.) до транснаціональної конвенційної війни високої інтенсивності (спільна операція США та Ізраїлю «Епічна лють» у 2026 р.). Цей процес завершився повним руйнуванням колишньої парадигми «тіньового суперництва» та примусовим демонтажем іранської теократичної матриці і її проксі-мереж (*Мукавама*).

Ідеологічне заміщення стратегічного планування: Встановлено, що за умов відсутності у доктринальних документах США та Ізраїлю чіткої архітектури виходу з війни (*exit architecture*), вакуум раціонального планування був заміщений руйнівними есхатологічними наративами (дискурси «Машіаха» та «Deus Vult»). Це спровокувало циклічну ескалацію за принципом *tit-for-tat*, де закриття Аль-Акси та конфесійні травми (алюзії на Кербелу) були інструменталізовані радикалами для блокування дипломатичного треку.

«Тегеранський парадокс» та криза світських інститутів: Виявлено глибоку аномалію політичної теології, за якої конституційна теократія (Іран), спираючись на концепт державної доцільності (*Маслахат*), продемонструвала раціональну «перевірену віру», тоді як світські демократії (США, Ізраїль) вдалися до релігійної «неперевіреної віри» як інструменту компенсаторної легітимізації високих воєнних втрат.

Реконфігурація регіонального балансу: Доведено, що криза 2026 року загострила цивілізаційну конкуренцію всередині ісламського світу. Есхатологічному хаосу радикальних угруповань було протиставлено інституційні моделі релігійної поміркованості арабських монархій Перської затоки (зокрема, «Хартію Мекки» ВМЛ Саудівської Аравії та ініціативи ОАЕ).

Нові контури безпекової архітектури: Обґрунтовано, що подолання наслідків технологічного радикалізму та явища «компресії часу» вимагає повної десакралізації регіональної політики. Майбутня архітектура стабільності Близького Сходу має будуватися на принципах інклюзивності, повернення до вестфальського поваги до суверенітету та інтеграції економічно прагматичних, міжконфесійних платформ Перської затоки до офіційних інструментів міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Khomeini R. M.** Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini / trans. H. Algar. Mizan Press, 1970. 460 p. URL: <https://archive.org/details/islamandrevolutionwritingsanddeclarationsofiamkhomeini>
2. **Wilayat al-Faqih:** How a cold-shouldered idea changed Iran's history / Iran 1400 Project. [N. d.]. URL: <https://iran1400.org/project/wilayat-al-faqih-doctrine/>
3. **Algar H.** Roots of the Islamic Revolution in Iran. London : Open Press, 1983. 142 p. URL: <https://www.al-islam.org/roots-islamic-revolution-iran-four-lectures-hamid-algar>
4. **Amir-Moezzi M. A.** The Spirituality of Shi'i Islam: Beliefs and Practices. London : I.B. Tauris, 2011. 272 p. URL: <https://books.google.com/books?id=bV9EAgAAQBAJ>
5. **Arjomand S. A.** After Khomeini: New Directions in Iran's Revolutionary Ideology. *Middle East Journal*. 2002. Vol. 56, No. 4. P. 601–616. URL: [suspicious link removed]
6. **Halm H.** Shi'ism / trans. J. Watson. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2004. 232 p. URL: <https://books.google.com/books?id=O99XAwAAQBAJ>
7. **Kadivar M.** From Mojtabeh to Leader: Evolution of the Wilayat al-Faqih Doctrine in Post-Revolutionary Iran. *Iran-Namag*. 2019. Vol. 4, No. 2. P. 12–38. URL: <https://www.iran-namag.com/en/article/from-mojtabeh-to-leader/>
8. **Mavani J.** Religious Authority and Political Thought in Shi'ite Islam: From Ali to Post-Khomeini. London : Routledge, 2013. 280 p. URL: <https://books.google.com/books?id=H2f6g9fS4I0C>

9. **Momen M.** An Introduction to Shi'i Islam: The History and Doctrines of Twelver Shi'ism. New Haven : Yale University Press, 1985. 424 p. URL: https://books.google.com/books?id=f_An668D0m8C
 10. **Pottier F.** The Concept of Resistance (Muqawama) in Contemporary Shi'a Political Thought. *Journal of Islamic Studies*. 2021. Vol. 32, No. 1. P. 45–69. DOI: <https://doi.org/10.1093/jis/etaa051>
 11. **Rajaei F.** Islamism and Modernism: The Changing Discourse in Iran. Austin : University of Texas Press, 2007. 254 p. URL: <https://books.google.com/books?id=R2-yDAAAQBAJ>
 12. **Takeyh R.** Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs. Oxford : Oxford University Press, 2009. 328 p. URL: <https://books.google.com/books?id=9wzXAgAAQBAJ>
- Організаційна структура та проксі-мережі: «Хезболла», ХАМАС та «Вісь опору»
13. **Al-Rasheed M.** Hamas and Hezbollah: How they are different and why they might cooperate against Israel. *The Conversation*. 2023. October 20. URL: <https://theconversation.com/hamas-and-hezbollah-how-they-are-different-and-why-they-might-cooperate-against-israel-215563>
 14. **Iran's Networks of Influence in the Middle East:** Introduction. IISS Strategic Dossier / International Institute for Strategic Studies. 2019. November. URL: <https://www.iiss.org/en/publications/strategic-dossiers/irans-networks-of-influence-in-the-middle-east/>
 15. **Masters J.** What Is Hamas? *Council on Foreign Relations*. 2023. URL: <https://www.cfr.org/background/what-hamas>
 16. **Robinson K.** What Is Hezbollah? *Council on Foreign Relations*. 2023. URL: <https://www.cfr.org/background/what-hezbollah>
 17. **Venkatraman A.** Religious Basis for Islamic Terrorism: The Quran and Its Interpretations. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2007. Vol. 30, No. 3. P. 229–248. DOI: <https://doi.org/10.1080/10576100600781612>

18. **Azani E.** Hezbollah: The Story of a Party of God. New York : Palgrave Macmillan, 2011. 304 p. URL: <https://archive.org/details/hezbollahstoryof0000azan>
19. **Chehab Z.** Inside Hamas: The Untold Story of Militants, Martyrs and Spies. London : I.B. Tauris, 2007. 256 p. URL: https://books.google.com/books?id=Cg_vAAAAMAAJ
20. **Gleis J. L., Berti B.** Hezbollah and Hamas: A Comparative Study. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2012. 264 p. URL: <https://books.google.com/books?id=F-7OqKksBTEC>
21. **Hroub K.** Hamas: A Beginner's Guide. London : Pluto Press, 2010. 192 p. URL: https://books.google.com/books?id=z_wV_tXvC7wC
22. **Levitt M.** Hezbollah: The Global Footprint of Lebanon's Party of God. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2013. 440 p. URL: <https://books.google.com/books?id=K0XfAAAAQBAJ>
23. **Milton-Edwards B., Farrell S.** Hamas: The Islamic Resistance Movement. Cambridge : Polity Press, 2010. 368 p. URL: https://books.google.com/books?id=m6r_89_p0_cC
24. **Norton A. R.** Hezbollah: A Short History. Princeton : Princeton University Press, 2018. 248 p. URL: <https://books.google.com/books?id=bwhYDwAAQBAJ>
25. **Ostovar A.** Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards. Oxford : Oxford University Press, 2016. 320 p. URL: <https://books.google.com/books?id=v0W3CwAAQBAJ>
26. **Ranstorp M.** Hizb'allah in Lebanon: The Politics of the Western Hostage Crisis. New York : St. Martin's Press, 1997. 270 p. URL: https://books.google.com/books?id=9pS_DAAAQBAJ
27. **Saad-Ghorayeb A.** Hizbu'llah: Politics and Religion. London : Pluto Press, 2002. 240 p. URL: <https://books.google.com/books?id=YwBvAAAAMAAJ>

28. **Adamides K.** At the Breaking Point: Israel, Iran and the Architecture of Collapse in the Middle East: From Shadow Rivalry to Open Conflict / K. Adamides et al. *ResearchGate*. 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/389140221_At_the_Breaking_Point_Israel_Iran_Conflict
29. **Davutoglu A.** How to break free from the Middle East cycle of escalation. *Project Syndicate*. 2026. April. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/middle-east-escalation-cycle-israel-iran-gaza-by-ahmet-davutoglu-2026-04>
30. **Kaminnyk I., Fayutkin D.** Sacred Rhetoric and Structural Escalation: Religious Mobilization in the 2026 Israel-Iran War. Working Paper | Religion and Politics | Security Studies. Think Tank "Dor Moriah", 2026. April. *SSRN Electronic Journal*. ID 6555500. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.6555500>
31. **New York Declaration on the Peaceful Resolution of the Palestinian Question:** UNGA Resolutions and High-Level Week Sessions (July – September 2025). New York : United Nations, 2025. URL: <https://www.un.org/en/ga/sessions/80/documents/>
32. **Obaida N.** The strike that changed the geometry of war. *Al Jazeera*. 2026. May 17. URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2026/5/17/the-strike-that-changed-the-geometry-of-war>
33. **October 7th War Timeline:** Key Events and Issues / Anti-Defamation League (ADL). ADL Research Report and Teaching Tools. 2024–2026. URL: <https://www.adl.org/resources/tools-and-strategies/october-7-war-timeline-key-events>
34. **Operation "Epic Fury":** Tactical Outcomes and Strategic Implications in the Middle East Theater (February – May 2026) : Joint Reports / U.S. Department of Defense ; IDF. Open-Source Intelligence and Official Briefings, 2026. URL: <https://www.defense.gov/News/Briefings/>

35. **The 20-Point Peace Plan for Middle East Stabilization and Hostage Release Architecture** / The White House Office of the Press Secretary. Washington, D.C. : Official Policy Documents, 2025. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2025/>
36. **The Israel-Iran Conflict Being Cast as a Sacred War Makes It Harder to Stop.** *Global Policy Journal Blog*. 2026. March 24. URL: <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/24/03/2026/israel-iran-conflict-sacred-war>
37. **Byman D.** The Escalation Matrix of Proxy Warfare: Iran, Israel, and the Lessons of 2023–2024. *Brookings Institution Policy Brief*. 2024. No. 18. P. 1–15. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-escalation-matrix-of-proxy-warfare/>
38. **Cordesman A. H.** The Strategic Implications of the 2026 Israel-Iran War: Asymmetric Warfare and Regional Deterrence. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2026. 84 p. URL: <https://www.csis.org/analysis/strategic-implications-2026-israel-iran-war>
39. **Inbar E.** Israel's National Security Architecture in the Post-October 7 Era. *Strategic Assessment*. 2025. Vol. 28, No. 1. P. 34–52. URL: <https://www.inss.org.il/publication/strategic-assessment-2025/>
40. **Jones S. G.** The Asymmetric Front: Hezbollah's Military Evolution and the 2026 Escalation. *Center for Strategic and International Studies (CSIS) Report*. 2026. May. URL: <https://www.csis.org/analysis/asymmetric-front-hezbollah-military-evolution>
41. **Kafala T.** From Border Skirmishes to Regional Conflagration: The Middle East in 2026. *Chatham House Briefing Paper*. 2026. March. P. 4–19. URL: <https://www.chathamhouse.org/2026/03/middle-east-regional-conflagration>
42. **Maloney S.** Iran's Regional Strategy After October 7: Ideology, Proxies, and the Limits of Containment. *Foreign Affairs*. 2024. Vol. 103, No.

2. P. 78–93. URL: <https://www.foreignaffairs.com/iran/irans-regional-strategy-after-october-7>

43. **Middle East Escalation Report 2026:** The Role of Non-State Actors in Shi'ite Asymmetric Networks / Institute for the Study of War (ISW). Washington, D.C. : ISW Research Press, 2026. 42 p. URL: <https://www.understandingwar.org/backgroundunder/middle-east-escalation-report-2026>

44. **Satloff R.** Redefining the Architecture of Middle East Security: Assessing the Impact of the 2026 Regional War. *Washington Institute for Near East Policy Strategic Report*. 2026. June. 56 p. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/redefining-architecture-middle-east-security-2026>

Вітчизняна історіографія та релігієзнавчі дослідження

45. **Аулін О. В.** Еволюція доктрини «Ісламської революції» в іранській зовнішній політиці. *Сходознавство*. 2018. № 81. С. 43–62. URL: <https://oriental-studies.org.ua/index.php/journal/article/view/2018-81-43>

46. **Богомолов О. В.** Релігійні фактори у сучасних близькосхідних конфліктах. *Близькосхідний кур'єр*. 2021. Вип. 5. С. 14–29. URL: <http://uamena.org/courier-2021-5-bogomolov>

47. **Данилов С. О.** Геополітика Близького Сходу крізь призму міжконфесійного протистояння. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2020. Вип. 143. С. 55–68. URL: <http://apir.knu.ua/index.php/apir/article/view/2020-143-55>

48. **Зеленько Г. І.** Феномен проксі-воєн у сучасній архітектурі global безпеки. *Політичні дослідження*. 2024. № 2. С. 89–104. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-6>

49. **Кудряшова І. В.** Політизація релігії на Близькому Сході: шиїтський та сунітський вектори радикалізації. *Релігієзнавчі нариси*.

2022. № 11. С. 112–127. URL: <https://r-essays.org.ua/index.php/journal/article/view/2022-11-112>

50. Семиволос І. М. Анатомія близькосхідного конфлікту: динаміка змін після 2023 року. *Східний світ*. 2025. № 1 (126). С. 5–21. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.005>

51. Швед В. О. Ісламський радикалізм як фактор дестабілізації безпеки на Близькому Сході. Київ : Інститут всесвітньої історії НАН України, 2019. 312 с. URL: <http://ivinas.gov.ua/monographs/shved-islamic-radicalism-2019.html>